

B&B
VIŠJA STROKOVNA ŠOLA

Diplomsko delo višješolskega strokovnega študija
Program: Poslovni sekretar

ODNOS SLOVENSКИH POTROŠNIKOV DO »SIVE« EKONOMIJE

Mentorica: mag. Marina Trampuš, univ. dipl. org.
Somentorica: Andrejka Grlič, univ. dipl. prav.
Lektorica: Milena Jerala, prof. slov., univ. dipl. ped.

Kandidatka: Jana Eler

Kranj, junij 2008

ZAHVALA

Celo življenje je pravzaprav eno samo učenje. Pa vendar odločitev, da ob službi in družini začnem študirati, ni bila enostavna. Zato se zahvaljujem Mojci Žirovnik Bocelli in Andrejki Grlić, ki sta me neutrudno vzpodbujali k temu, da sem o študiju sploh začela razmišljati, mi študij omogočili in me med njim tudi podpirali.

Zahvaljujem se svoji družini, predvsem Robertu, ki je moral biti v času mojega študija tako oče kot mati in tudi gospodinja, Tomiju in Janu, ki sta mi pomagala pri oblikovanju seminarских nalog in me razumela pred izpiti, ko sem bila sitna in živčna.

Zahvaljujem se sošolki Tatjani Geč, ki mi je stala ob strani in mi nudila pomoč.

Zahvaljujem se mentorici gospe mag. Marini Trampuš za razumevanje in strokovno pomoč pri izdelavi diplomskega dela.

Hvala tudi lektorici gospe Mileni Jerala, ki je moje diplomsko delo slogovno in jezikovno pregledala.

IZJAVA

»Študentka Jana Eler izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom mag. Marine Trampuš.«

»Skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovoljujem objavo tega diplomskega dela na spletni strani šole.«

Dne _____

Podpis: _____

POVZETEK

V obdobju gospodarskih problemov v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so ekonomisti odkrili nov pojav kot odziv na krizo uradnega – formalnega gospodarstva. Pojav so poimenovali »siva« ekonomija. Bistvo »sive« ekonomije je v izogibanju davčnim bremenom, togi organiziranosti državnih služb, omejitvam s predpisi, saj s prikrivanjem njeni uporabniki izkoristijo prednosti, ki jih le-ta ponuja.

Za bistveno zmanjšanje »sive« ekonomije bi bilo potrebno doseči zavest o tem, da je to družbeni pojav, katerega negativne posledice občutimo vsi: tako država, delodajalci, delojemalci, davkoplačevalci in ne nazadnje tudi potrošniki.

Menimo, da bi k zmanjšanju »sive« ekonomije veliko pripomogla tudi davčna morala potrošnikov. Če bi imeli potrošniki oz. davkoplačevalci močnejši občutek pripadnosti družbi, v kateri živimo, bi s tem lahko omejili »sivo« ekonomijo. Manj kot se posameznik identificira z družbo, manj je pripravljen upoštevati pravila obnašanja in prispevati k skupnim stroškom in večja je verjetnost, da se bo, če bo prilika, vključil v »sivo« ekonomijo. Menimo, da bi za rešitev tega problema morali dati večji poudarek seznanjanju potrošnikov oz. davkoplačevalcev z negativnimi posledicami, ki jih »siva« ekonomija prinaša.

KLJUČNE BESEDE

- »siva« ekonomija
- delo na črno
- zaposlovanje na črno
- potrošniki
- davkoplačevalci

ABSTRACT

During the period of the 70s of the previous century, economists discovered a phenomenon, which appeared as a reply to the official – formal economy. The phenomenon was called »grey economy or moonlighting«. The key of this phenomenon is tax evasion, tough and inflexible organization of public services, restrictions imposed by legislation. Covering up allows entities to abuse the advantages it offers.

In order to decrease or eliminate this phenomenon the society would have to reach a certain level of awareness, which explains that this is a negative feature of a society leading to numerous negative consequences, which affect its citizens, the country, employers, employees, tax payers and also – consumers.

In my opinion, the morale of taxation, i.e. the consciousness of an individual to see taxes as a positive rather than a negative feature, could contribute considerably to decrease cases of grey economy. Should consumers-tax payers have a better developed feeling of patriotism, this could help dealing with grey economy. The less an individual identifies with the society, the less he or she is willing to take into consideration the behaviour rules and contribute to common expenses, the greater the possibility to, should favorable circumstances appear, become an active player in the world of grey economy. Furthermore, I also believe that in order to resolve this issue, consumers and/or tax payers should be given more information about the potentially harmful consequences grey economy can bring.

KEY WORDS

- Grey economy
- Moonlighting
- Consumers
- Tax payers

KAZALO

1	UVOD	1
1.1	PREDSTAVITEV PROBLEMA	1
1.2	PREDSTAVITEV OKOLJA	2
1.3	PREDPOSTAVKE IN OMEJITVE	3
1.4	METODE DELA	3
2	POJEM »SIVE« EKONOMIJE	4
3	POSLEDICE »SIVE« EKONOMIJE	9
4	OMEJEVANJE »SIVE« EKONOMIJE	10
4.1	REPRESIVNI UKREPI	10
4.2	PREVENTIVNI UKREPI	10
5	UREDITEV IN AKTIVNOSTI ZA PREPREČEVANJE »SIVE« EKONOMIJE V SLOVENIJI	11
6	PRISTOJNOSTI IN NADZOR TRŽNEGA INŠPEKTORATA RS	14
6.1	UPRAVNI UKREPI	14
6.2	PREKRŠKOVNI UKREPI	15
6.3	UKREPI IN UGOTOVITVE TRŽNEGA INŠPEKTORATA RS ZARADI NEIZSTAVITEV RAČUNOV V LETU 2007	16
6.4	UKREPI IN UGOTOVITVE TRŽNEGA INŠPEKTORATA RS ZARADI DELA NA ČRNO V LETU 2007	16
7	RAZISKOVALNI DEL ODNOSA SLOVENSКИH POTROŠNIKOV DO »SIVE« EKONOMIJE	20
8	POVZETEK RAZISKAVE	35
9	ZAKLJUČEK	36
	LITERATURA IN VIRI	38
	PRILOGA	39
	KAZALO TABEL	39
	KAZALO GRAFIKONOV	39
	KRATICI	40

1 UVOD

1.1 PREDSTAVITEV PROBLEMA

Predmet diplomskega dela je pojav »sive« ekonomije, s katerim se srečujejo v vseh državah in v vseh gospodarstvih na svetu. V različnem obsegu in moči je navzoča v vseh fazah družbenega razvoja, zato si vse države prizadevajo, da bi jo v največji možni meri preprečile.

Dejavnosti »sive« ekonomije so prisotne na najrazličnejših področjih in se med seboj zelo razlikujejo. Skupno jim je, da potekajo prikrito in se pri tem izogibajo številnim zakonom in predpisom, da so te dejavnosti delno ali v celoti neobdavčene in da jih uradna statistika ne zajema in ne registrira.

V skoraj vseh državah po svetu ugotavljajo, da je del proizvodnje, dohodka in zaposlenosti prikrit javnim oblastem in statistični službi bodisi namenoma bodisi zato, ker pač nihče ne zahteva od ljudi, naj tovrstno proizvodnjo, dohodek in zaposlenost prijavijo. Pojav »sive« ekonomije pa močno vpliva na javne finance, trg delovne sile, višino in distribucijo dohodkov ter na kakovost statističnih podatkov o gospodarskih procesih.

Podatki o narodnem dohodku in zaposlenosti so lahko prenizki zaradi skritih dejavnosti, podatki o distribuciji dohodkov pa nepravilni, če upoštevamo le informacije o registriranih dejavnostih. Ekonomska politika je v nevarnosti, da na osnovi pomanjkljivih podatkov postavlja napačna vprašanja, da dobiva napačne odgovore in na osnovi napačnih diagnoz sprejema napačne ukrepe.

»Siva« ekonomija je pojav, ki ga zasledimo v vsaki državi, tako razviti kot nerazviti. Mnogi raziskovalci ga označujejo kot enega tipičnih pojavov, ki spremljajo sodobno tržno gospodarstvo. V razvitih državah povezujejo »sivo« ekonomijo z davčno utajo, nelegalnim zaposlovanjem in seveda tudi s kriminalnimi dejavnostmi. V bivših socialističnih državah so odkrili ogromen obseg »sive« ekonomije kot paralelno gospodarstvo, ki je potekalo ob uradni gospodarski dejavnosti, izrazito za zasebno korist ter v nasprotju z veljavno zakonodajo.

Delo in zaposlovanje na črno v nobeni družbi nista obrobne pomena. Negativne vplive tega občutijo tako delodajalci kot delojemalci, država in davkoplačevalci. Kljub temu da delno »siva« ekonomija predstavlja nekakšen ventil za socialne napetosti družbe in dopolnjuje legalno gospodarstvo, jo država zaradi negativnih vplivov pravno in moralno obsoja ter preganja.

»Sivo« ekonomijo je težko preprečevati. Za preprečevanje tega pojava bi lahko naredili največ državljani sami. Opaziti je, da se marsikdo celo vnaprej dogovarja za nakup določenega materiala ali opravljanja storitev brez izdaje računa, saj na ta način doseže nižjo ceno. Marsikdo v gostinskih obratih ali trgovinah ne vzame ponujenega računa. Na ta način posamezniki prispevajo k porastu »sive« ekonomije.

Potrošniki se ne zavedamo, da ima lahko sprejemanje takšnih dejanj negativne posledice za naše zdravje in življenje, za okolje, za socialne ugodnosti. Če sprejemamo opravljanje storitev ali prodajo materiala na podlagi »sive« ekonomije, tvegamo, da delo ne bo dobro opravljeno. Nekvalificirani delavci niso strokovno usposobljeni, zato se lahko zgodi, da je delo opravljeno nekvalitetno. Tako je lahko povzročena materialna škoda. Od delavca, ki opravlja delo na črno, pa ne moremo terjati odškodnine ali uveljavljati garancij.

S sprejemanjem »sive« ekonomije pripomoremo k temu, da bogatijo posamezniki, v državni proračun se zato steka manj denarja, posledično pa so obdavčitve davkoplačevalcev toliko višje.

1.2 PREDSTAVITEV OKOLJA

V diplomskem delu smo se osredotočili na odnos potrošnikov do »sive« ekonomije v Republiki Sloveniji. »Siva« ekonomija prinaša s svojim delovanjem številne probleme in posledice, ki vplivajo tako na celotno družbo, na državo, kot tudi na posameznike, ki živijo v tej državi. V Sloveniji je bila »siva« ekonomija predvsem akademska tema, o kateri ni veliko literature, čeprav se je pojavila že zelo zgodaj, že pred drugo svetovno vojno. Šele v zadnjih letih je postala tudi predmet političnih razprav in zanimanja širše javnosti. Tudi v okviru Jugoslavije je bila »siva« ekonomija v slovenskem prostoru zelo prisotna, na njeno nadaljnje povečanje pa je pozitivno vplival proces tranzicije, saj so se motivi za sodelovanje v »sivi« ekonomiji še okrepili. Pri nas je do njenega razcveta prišlo v osemdesetih letih, na njeno povečanje pa je pomembno vplivala tranzicija iz socialističnega planskega gospodarstva v tržno gospodarstvo, saj so se motivi za delo in zaposlovanje na črno še bolj okrepili.

V diplomskem delu bomo delno spoznali tudi pristojnosti in nadzor Tržnega inšpektorata RS, ki je eden izmed organov nadzora nad izvajanjem zakonodaje, ki »sivo« ekonomijo omejuje. Z namenom omejevanja »sive« ekonomije Tržni inšpektorat RS izvaja nadzor na podlagi Zakona o varstvu potrošnikov ter Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno.

Tržni inšpektorat Republike Slovenije je organ v sestavi Ministrstva za gospodarstvo. Glavna naloga organa je nadzor izvrševanja slovenske zakonodaje. Delo Tržnega inšpektorata RS temelji na učinkovitem in kakovostnem sistemu nadzora trga, ki se izvaja v skladu s pristojnostmi organa, ter pristopih, uveljavljenih na področju nadzora notranjega trga v EU. Na Tržnem inšpektoratu RS poteka delo na sedežu glavnega tržnega inšpektorata v Ljubljani ter v 14 notranjih organizacijskih enotah, ki se nahajajo v Celju, Dravogradu, Idriji, Kamniku, Kočevju, Kopru, Kranju, Krškem, Ljubljani, Mariboru, Murski Soboti, Novi Gorici, Novem mestu in Postojni. V sestavi notranjih organizacijskih enot je zaradi večje učinkovitosti in zagotavljanja večje prisotnosti tržnih inšpektorjev na terenu ustanovljenih tudi 11 inšpekcijskih pisarn, in sicer v Domžalah, Lendavi, Ljutomeru, Mozirju, Ormožu, na Ptuju, v Radovljici, Slovenski Bistrici, Šmarju pri Jelšah, Trbovljah in Velenju.

1.3 PREDPOSTAVKE IN OMEJITVE

Omejitve, s katerimi se srečuje diplomsko delo, je opredelitev in urejenost preprečevanja »sive« ekonomije v Sloveniji in odnos slovenskih potrošnikov do tega pojava.

Predpostavke:

1. »Siva« ekonomija ima negativne posledice za gospodarstvo, delodajalce, delojemalce, davkoplačevalce, potrošnike.
2. »Sivo« ekonomijo pogosto izvajajo zasebniki v svojih zasebnih prostorih, kamor inšpektorji nimajo dostopa.
3. Za zmanjšanje »sive« ekonomije bi veliko lahko naredili potrošniki.

Omejitve:

1. V diplomskem delu smo se omejili na aktivnosti za preprečevanje »sive« ekonomije v Sloveniji.
2. Z anketo smo se omejili na področje Slovenije, anketa je bila poslana slovenskim potrošnikom.

1.4 METODE DELA

Diplomsko delo smo razdelili na dva dela, in sicer na teoretični in raziskovalni del. V prvem delu smo predstavili pojem »sive« ekonomije, njene posledice, aktivnosti za preprečevanje »sive« ekonomije v Sloveniji in pristojnosti ter nadzor Tržnega inšpektorata (v delu, ki se navezuje na nadzor oz. omejevanje »sive« ekonomije).

V drugem delu smo poskušali ugotoviti, kako potrošniki dojemajo in koliko poznajo »sivo« ekonomijo, ali so seznanjeni z njenimi negativnimi posledicami, ali so tudi sami uporabniki »sive« ekonomije. Menimo, da bi k zmanjšanju tega pojava lahko zelo veliko pripomogli potrošniki sami.

2 POJEM »SIVE« EKONOMIJE

»Siva« ekonomija je pojav, o katerem se v vseh gospodarstvih v svetu veliko razpravlja. Gre za problem, ki zajema veliko število udeležencev ter zato ne moremo preprosto mimo njega, ne da bi se ukvarjali z njim. Skoraj v vseh državah po svetu ugotavljajo, da je del proizvodnje, dohodka, zaposlenosti prikrit tako javnim oblastem kot tudi statističnim službam: bodisi namenoma, kar pomeni goljufijo, bodisi zato ker nihče ne zahteva od ljudi, da tovrstno proizvodnjo, dohodek ali zaposlenost prijavijo, navaja Branko Omerzu (2000, stran 5).

Da bi se s tem pojavom lažje soočali, moramo najprej definirati, kaj »siva« ekonomija sploh pomeni in katere sestavine zajema. Pri definiranju tega pojava naletimo na problem neenotne definicije.

Evropska komisija je v svojem poročilu iz leta 1998 o Evropski zaposlitveni strategiji uporabila definicijo »sive« ekonomije» (*undeclared work*), ki se glasi »Vsakršna plačana dejavnost, ki je sicer zakonita, kar se tiče njene narave, a ni prijavljena državnim organom, pri čemer je potrebno upoštevati razlike v pravnih ureditvah posameznih držav članic.«

Ta definicija izključuje kriminalne aktivnosti in tisto delo, ki ga ni treba prijaviti.

Ob študiju literature o »sivi« ekonomiji postane vsakomur jasno, da ne obstajata enotni koncept in definicija, ki bi enoznačno opredelila pojem »sive« ekonomije, prikrite proizvodnje, dohodka in zaposlenosti.

Različna imena opozarjajo na mnoge razsežnosti tega pojava: »siva«, skrita, prikrita, delo na črno, podzemna ekonomija, neformalna ekonomija, »fuš«, ekonomija v senci. Zaradi različnih opredelitev »sive« ekonomije so tudi primerjave, ki se vežejo na ta pojav, njegov obseg in negativne posledice na narodnogospodarske tokove, izjemno težke ter pogosto temeljijo predvsem na ocenah.

Stanka Kukar (1990, stran 18) pravi, da že sama beseda »siva« pove, da je to dejavnost, ki ni bela, kakor pravimo registrirani dejavnosti, ni pa črna. Na »sivo« ekonomijo torej lahko gledamo z večjo ali manjšo naklonjenostjo, kar povedo tudi različna poimenovanja tega pojava: »siva«, skrita, podzemna ekonomija, ekonomija v senci, neformalna ekonomija.

Nejasna je tudi uporaba imen, kar kaže na izredno široko razsežnost tega pojava. Pojme, s katerimi različni avtorji v angleški terminologiji opisujejo ta pojav, in njihove protipomenke ter slovenski prevod, prikazuje tabela 1.

Tabela 1: Alternativna angleška imena za pojem »siva« ekonomija in njihove protipomenke

Poimenovanje »sive« ekonomije	Poimenovanje protipomenke
<i>Black</i> (črna)	White, non-black, bright
<i>Clandestine</i> (tajna, prikrita)	Forthright, open, overt, manifest, unconcealed
<i>Hidden</i> (skrita)	Exposed, ouvert, open, obvious, revealed
<i>Informal</i> (neformalna, poluradna)	Formal
<i>Invisible</i> (nevidna)	Visible, patent, obvious, perceptible
<i>Irregular</i> (nepravilna, neredna)	Regular
<i>Non-official</i> (neuradna)	Official
<i>Parallel</i> (vzporedna)	Convergent
<i>Second</i> (druga, drugovrstna)	First
<i>Shadow</i> (senčna, v senci)	Sunlight, light
<i>Subterranean</i> (podzemna, podtalna)	Aboveground
<i>Underground</i> (podzemna)	Overground, public, overt, open
<i>Unobserved</i> (neopazovana)	Observed
<i>Unofficial</i> (neuradna)	Official
<i>Unrecorded</i> (neregistrirana)	Recorded

Vir: Kukar Stanka (1995, stran 28)

Iz poimenovanj je razvidno, da »siva« ekonomija zajema neprijavljen prihodek iz proizvodnje legalnih dobrin in storitev, ki naj bi bile obdavčene in prijavljene davčnim organom. Na splošno je točna definicija »sive« ekonomije zelo težka, če ne kar nemogoča, ker se »siva« ekonomija ves čas razvija po principu vodnega toka, saj se prilagaja spremembam v davčni zakonodaji, sankcijam davčnih organov, moralnim normam itd.

Večina tujih avtorjev, ki poskušajo meriti stopnjo »sive« ekonomije, se sooča s težavo, kako le-to definirati. Ena izmed splošno veljavnih definicij je: vse trenutno neregistrirane ekonomske dejavnosti, ki prispevajo k uradnemu izračunanemu (ali merjenemu) bruto nacionalnemu proizvodu.

Med domačimi avtorji loči Stanka Kukar (1995) »sivo« ekonomijo v ožjem in širšem smislu. »Siva« ekonomija v ožjem smislu zajema neregistrirane pridobitne dejavnosti, ki niso vključene v uradne podatke o domačem proizvodu, pa bi morale biti v skladu z obstoječo metodologijo sistema nacionalnih računov (SNA). »Siva« ekonomija v širšem smislu (neformalno delo) pa zajema poleg neregistriranih pridobitnih dejavnosti tudi vse tiste neregistrirane dejavnosti, ki po obstoječi metodologiji SNA ne prispevajo k oblikovanju bruto družbenega proizvoda, pa bi jih po širši definiciji lahko opredelili kot proizvodne dejavnosti. To so tako imenovane paralelne dejavnosti, kot so: samooskrbno gospodarstvo, dejavnosti »naredi si sam«, sosedska pomoč ter prostovoljno in dobrodelno delo (povzeto po Kukar, 1995, stran 4).

Za pravilno razumevanje in ocenjevanje »sive« ekonomije v ožjem smislu je potrebno (Kukar, 1995, stran 5) razlikovati med naslednjimi pojmi:

- registriran in neregistriran dohodek – odraža registrirano in neregistrirano dejavnost; primarni namen registriranja dohodkov je statistično spremljanje dejavnosti,
- prijavljen in neprijavljen dohodek – tu je glavni namen spremljati in zagotoviti priliv davkov in prispevkov v državno blagajno ter ugotoviti vpliv »sive« ekonomije na višino državnega proračuna.

Kako v posameznih državah opredeljujejo »sivo« ekonomijo in katere aktivnosti lahko prištevamo sem, je odvisno od več dejavnikov:

- dosežene ravni gospodarske aktivnosti,
- značilnosti družbenoekonomskega sistema,
- številnih tradicionalnih značilnosti posamezne dežele.

Miroslav Glas (1996, stran 19) navaja naslednje oblike »sive« ekonomije:

- Prijavljena proizvodnja blaga in storitev, ki je dovoljena in zakonita, vendar zaradi lažnega prikazovanja podatkov podcenjena; na ta način se poskušajo podjetja izogniti plačevanju dela davkov in prispevkov. Zato podjetja prikazujejo večje vmesne stroške za delo in storitve, ki jih potrebujejo, da lažje opravljajo svojo dejavnost. Posledice tega pa so prenizko izkazani plače in dobiček, včasih pa celo oboje.
- V celoti neprijavljena proizvodnja blaga in storitev, ki je sicer dovoljena in zakonita, vendar je izvajalec ni registriral pri ustreznih službah, kot so davčni urad, upravni organi ... Takšen način izvajanja neregistrirane dejavnosti pri nas imenujemo tudi »fuš« ali šušmarstvo.
- Najmanj zaželeno v družbi ter v celoti v nasprotju z vsemi zakoni je neprijavljena proizvodnja blaga in storitev, katerih proizvodnje in izvajanje je tudi z zakonom prepovedano. Sem sodi proizvodnja in preprodaja mamil, prostitucija, tihotapstvo ... V bistvu gre za organiziran kriminal.
- V »sivo« ekonomijo pa sodijo tudi prikriti dohodki v naravi.

Zaradi natančnejše opredelitve »sive« ekonomije si pogledajmo spisek taksativno naštetih gospodarskih dejavnosti, ki jih v to področje prišteva Carson Carol: (povzeto po Glasu, 1996, stran 5):

- neprijavljeno in zato neobdavčeno delo, šušmarstvo, ki je običajno za gotovinsko plačilo;
- tihotapljenje;
- ilegalne igre na srečo;
- delo brez potrebnega delovnega dovoljenja, zlasti delo ilegalnih priseljencev;
- ilegalna trgovina z mamil, tobačnimi izdelki, alkoholnimi pijačami;
- neposredna menjava blaga in storitev;
- dela in popravila v lastni režiji;
- izdajanje napihnjenih (lažnih) računov za poslovne stroške;
- uporaba delovnih sredstev z delovnega mesta za zasebno korist;
- ilegalna prostitucija;
- delo (in plačilo) v času prejemanja bolniške odsotnosti in nadomestila za čas brezposelnosti;
- pridelava lastnega sadja, zelenjave in drugih pridelkov in prodaja le-teh;

- oderuško posojanje denarja;
- neprijavljena dejavnost ali prijavljena v manjšem obsegu od dejanske;
- prekupčevanje z zemljišči in drugim, kjer se dohodki ne prijavijo davkarji;
- napitnine od strank (neprijavljene davkarji);
- utaja napitnin, zakupnin.

Iz naštetih gospodarskih dejavnosti je razvidno, da gre za splet najrazličnejših dejavnosti, tako v okviru gospodinjstva kot kriminalnih dejanj in drugih ilegalnih dejanj, med katerimi se dohodek od kriminalnih dejanj običajno ne prišteva k dohodku, ki bi moral biti vključen v vrednost bruto domačega proizvoda.

Tabela 2: Klasifikacija tipov prikritih ekonomskih dejavnosti

Vrsta dejavnosti	Denarne transakcije		Nedenarne transakcije	
Ilegalne dejavnosti	Trgovanje z ukradenim blagom; proizvodnja drog in trgovanje z njimi; prostitucija; igre na srečo; tihotapljenje in sleparstvo.		Zamenjava drog, ukradenega blaga itd. Proizvajanje in gojenje drog za lastno uporabo. Kraja zase.	
Legalne dejavnosti	Izmikanje davkom	Izogibanje davkom	Izmikanje davkom	Izogibanje davkom
	Neprijavljen prihodek pri samozaposlitvi; razni zaslužki, nagrade, plače in dobički od neprijavljenega dela, povezanega z legalnimi storitvami in blagom	Popusti za zaposlene; ugodnosti, ki jih imajo zaposleni poleg plače	Menjava legalnih storitev in blaga	Delo, kjer vse narediš sam, in pomoč sosedov

Vir: Lippert in Walker (1997, stran 5)

Pri opredeljevanju pojma »siva« ekonomija je potrebno opozoriti na to, da se znotraj nje najpogosteje »skrivata« dva pojma, in sicer delo na črno ter zaposlovanje na črno. Naša zakonodaja poleg izraza »siva« ekonomija ter drugih že naštetih izrazov pogosto uporablja še izraz delo na črno in zaposlovanje na črno. Zelo je pomembno, da poznamo razliko med njima.

Kaj pomeni oz. zajema delo na črno?

Pri delu na črno gre za sektor, ki iz različnih vzrokov z vidika državnega knjigovodstva, družbenega bruto dohodka ali uradnega družbenega bogastva ne obstaja. Izvajalci, ki delajo na črno, nimajo za to potrebnega delovnega dovoljenja, nimajo registrirane dejavnosti, ki jo izvajajo. Dejavnost se opravlja nezakonito.

Kaj pa zaposlovanje na črno?

Tudi zaposlovanje na črno se šteje za pomemben segment dela na črno. Nanaša se na vse oblike zaposlovanja pri delodajalcu, ki niso v skladu z delovnopravnimi predpisi v posamezni državi, v kateri se tovrstno zaposlovanje odkrije. Vendar pa se ti delovnopravni predpisi med posameznimi državami razlikujejo, zato se razlikujejo tudi oblike zaposlovanja na črno.

3 POSLEDICE »SIVE« EKONOMIJE

»Siva« ekonomija ima predvsem negativne posledice, in sicer za:

- državo in socialno zavarovanje,
- potrošnike,
- delodajalce,
- delojemalce in
- davkoplačevalce.

Negativne posledice za državo in socialno zavarovanje se odražajo predvsem v:

- izgubi prilivov v državni proračun,
- povečanem odlivu za različne oblike socialnih transferov prebivalstvu, katerih osnova za izračun temelji na prihodkih prebivalstva iz legalnih oblik dela,
- zmanjšanem prilivu v pokojninsko, invalidsko zavarovanje in zdravstveno zavarovanje, kar povečuje primanjkljaj in pritisk na proračun, to pa posledično pomeni večjo obremenitev tudi za davkoplačevalce,
- rušenju pravne kulture in varnosti družbe.

Negativne posledice »sive« ekonomije neposredno občutijo tudi potrošniki – uporabniki storitev »sive« ekonomije. Pomanjkanje strokovnega znanja pri nekvalificiranih delavcih lahko povzroča, da je delo opravljeno nekvalitetno. Tako tveganje nosijo potrošniki sami, izpostavljeni so tudi nevarnostim za telo in življenje pri določenih obrtniških delih, lahko pa jim je povzročena materialna škoda, saj od delavca, ki opravlja delo na črno, ne morejo terjati odškodnine ali uveljavljati garancij in podobno.

Za delodajalce se negativni vpliv »sive« ekonomije odraža:

- v nelojalni konkurenci, ker na trgu proizvodnje in storitev prihaja do nizkih stroškov dela in zaposlovanja, ki izvirajo iz neplačevanja davkov in prispevkov,
- neplačevanje davkov in prispevkov povečuje stroške legalnega dela in zaposlovanja,
- če se delo ali zaposlitev na črno izvaja kot dodatna aktivnost poleg rednega dela, se njegove posledice pokažejo v nižji storilnosti, večji utrujenosti delavcev in s tem tudi večjim številom nesreč pri delu.

Delojemalcem »siva« ekonomija povečuje možnost izgube legalne zaposlitve, večja je možnost za nastanek poškodbe pri delu zaradi utrujenosti, če se delo ali zaposlitev opravlja poleg legalnega dela kot dopolnilna dejavnost. Delojemalci, ki izvajajo delo ali zaposlitev na črno, nimajo zakonske zaščite s področja zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja.

Poleg številnih negativnih posledic pa ima »siva« ekonomija tudi nekaj pozitivnih posledic. Kot navaja Branko Omerzu (2000, stran 21), trenutne denarne in ekonomske prednosti, ki sta jih v takem procesu deležna tako »izvajalec« kot tudi naročnik, lajšajo socialne napetosti. Tako je na primer socialna študija o družinskem proračunu v Italiji pokazala, da se večina družin odloča za delo ali zaposlitev na črno, ker jim dohodki iz legalnih dejavnosti ne omogočajo preživetja.

4 OMEJEVANJE »SIVE« EKONOMIJE

Tuchtfeld (Glas in drugi, 1988, stran 116) pravi, da ima vsaka država tri možnosti oblikovanja svojega odnosa do »sive« ekonomije:

- da se odreče ukrepom,
- da reagira represivno,
- da skuša ravnati preventivno.

4.1 REPRESIVNI UKREPI

Ti ukrepi so pogosto videti »strah vzbujajoči«, vendar se kasneje izkažejo bolj kot administrativni ukrepi, ki ne dosegajo želenih rezultatov (znano je, da poostreitev in povišanje kazni praviloma ne vplivata na zmanjšanje deliktov). Cilj nelegalnih aktivnosti je največkrat povečanje dohodka ali premoženja, torej je motiv teh aktivnosti ekonomski. Z represivnimi ukrepi država največkrat ne spreminja ekonomskih vplivov.

Pri državljanih je najpomembneje doseči določeno stopnjo zavesti o nepravilnosti delovanja v »sivi« ekonomiji. Če uvedene sankcije nimajo podpore v splošni pravni zavesti občanov, pride do pretiranega odpora in ukrepi postanejo neučinkoviti (Glas in drugi, 1988, stran 117).

4.2 PREVENTIVNI UKREPI

Preventivni ukrepi naj bi bili zasnovani tako, da bi z njimi ožili prehod iz formalne v »sivo« ekonomijo. Pri tem mora biti poudarek na ekonomskih ukrepih, ki delujejo neposredno na vzroke in nastanek ter razvoj »sive« ekonomije, ne pa na njene pojavne oblike oziroma simptome (Glas in drugi, 1988, stran 118).

Področja, na katera skušamo v največji meri posegati s preventivnimi ukrepi, so:

- davčna politika: znižanje davčnega bremena z določeno racionalizacijo davčne uprave, preoblikovanje davčnega sistema, večja povezava davkov s poslovnimi rezultati;
- socialna politika: neposrednejši prenos dajatev na same prejemnike dohodkov, ki bodo tako prisiljeni v racionalno porabo, legalizacija nekaterih oblik »sive« ekonomije;
- breme predpisov: zmanjšanje bremena predpisov s poenostavljanjem pogojev in dovoljenj za odpiranje legalnih obrtnih delavnic in podjetij;
- industrijska politika: poudarek na selektivni industrijski politiki v korist obetavnih sektorjev s finančnimi in davčnimi spodbudami za raziskave in razvoj.

5 UREDITEV IN AKTIVNOSTI ZA PREPREČEVANJE »SIVE« EKONOMIJE V SLOVENIJI

Slovenija do sprejema Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno ni imela jasno opredeljene strategije preprečevanja dela na črno.

V posameznih zakonih so obstajala določila, ki so opredeljevala »sivo« ekonomijo oz. delo na črno. Tako so bili opredeljeni vsi primeri gospodarske aktivnosti, kadar njihovi nosilci niso izpolnjevali z zakonom določenih pogojev za opravljanje dejavnosti. Te pogoje, ki so jih morali izpolnjevati, lahko razdelimo v dve skupini:

- V prvo skupino sodijo pogoji za pridobitev potrebne statusne oblike za opravljanje pridobitne dejavnosti. V skladu z zakonom lahko pridobitno dejavnost opravlja samo gospodarska družba ali samostojni podjetnik posameznik. Opravljanje pridobitne dejavnosti brez statusne oblike ni dovoljeno.
- Drugo skupino pogojev so sestavljali pogoji, ki jih je morala gospodarska družba ali samostojni podjetnik posameznik izpolnjevati pred pričetkom opravljanja svoje registrirane oziroma priglašene dejavnosti.

Vlada Republike Slovenije je leta 1997 sprejela tudi celovit Program odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno, ki ga je pripravilo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. V njem so navedene naloge in aktivnosti, ki naj bi prispevale k učinkovitemu odkrivanju in preprečevanju teh dveh pojavov pri nas. Bistvo programa je v tem, da zajema tudi izhodišča za učinkovitejše zmanjševanje dela in zaposlovanja na črno pri nas. Ena od pomembnih aktivnosti pri uresničevanju Programa odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno so tudi akcije poostrelega nadzora, v katerih skupno sodelujejo Inšpektorat RS za delo, Tržni inšpektorat, Davčna uprava RS in Policija. Skupne akcije so zastavljene dolgoročno in predvsem v tistih dejavnostih in okoljih, kjer se pričakuje, da je »sive« ekonomije največ. Te akcije niso nadomestilo rednih inšpekcijskih pregledov, saj so usmerjene le v poostren in skupen dodaten nadzor. Takšen nadzor se je izkazal kot zelo učinkovit in ima tudi psihološke učinke pri subjektu, ki opravlja delo na črno.

Ena izmed oblik pridobivanja informacij o delu in zaposlovanju na črno je bila tudi uvedba telefonskega avtomatskega odzivnika (telefonska številka 01 / 43-61-411), ki je od leta 1997 nameščen na Inšpektoratu Republike Slovenije za delo. Na ta avtomatski odzivnik anonimni državljani podajo prijave o zaposlovanju na črno, opravljanju dela na črno ali opravljanju dejavnosti brez registracije oziroma dovoljenj. Mnenja o uvedbi takšnega telefona so bila različna, vendar so se ljudje večinoma strinjali s tem, da prijavijo tiste, ki delajo in zaposlujejo na črno in tako bogatijo. Izkazalo se je, da to ni le eden izmed načinov, kako jo zagosti sosedu in izkazati svojo nevoščljivost, ampak je velika pomoč pri reševanju »sive« ekonomije, saj je inšpekcija pri 35 % prijav dejansko ugotovila kršitve. V letu 2007 je bilo na ta način prejetih 54 prijav (v letu 2006 pa 83 prijav). Nadzor na področju zaposlovanja na črno opravlja Inšpektorat RS za delo, nadzor na področju opravljanja dela na črno ali brez ustrezne registracije in dovoljenj pa Tržni inšpektorat RS.

Tržni inšpektorji so tako do uveljavitve Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno zoper tiste, ki so opravljali delo na črno, ukrepali na podlagi specialnih zakonov, od uveljavitve Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (od 12. maja 2001) pa inšpektorji ukrepajo na njegovi podlagi.

Temeljni cilj Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno je, da se razmeji opravljanje dejavnosti dela ali dejavnosti med legalnim in ilegalnim, torej med tistim, ki zadostuje vsem zakonskim predpisom, in tistim, ki se opravlja popolnoma mimo zakonodaje ali le z njenim delnim upoštevanjem. Zakon določa tudi aktivnosti, ki jih ne moremo uvrščati med delo in zaposlovanje na črno. Torej se skuša z zakonom zapolniti pravno vrzel na področju osebnega dela, ki je pogosto eden izmed pojavov »sive« ekonomije.

Vloga nadzora na področju zaposlovanja in dela na črno je po Zakonu o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno razdeljena na posredni in neposredni nadzor. Neposredni nadzor opravljajo tisti nadzorni organi, ki lahko na podlagi določb tega zakona in zakonov, ki urejajo njihovo področje dela, tudi neposredno ukrepajo. Posredni nadzor pa opravljajo organi, ki pri opravljanju dela v svoji pristojnosti po posebnih zakonih lahko ugotavljajo sume ali celo kršitve določil tega zakona, vendar ne morejo neposredno ukrepati, temveč so dolžni obveščati organe neposrednega nadzora. Tako je vzpostavljen mnogo širši nadzor nad delom in zaposlovanjem na črno kot doslej, hkrati pa je tudi skladen z veljavno zakonodajo ter tako omogoča celovit nadzor nad izvajanjem tega zakona. Namen takega nadzora je, da se zagotovi čim popolnejši nadzor nad delom in zaposlovanjem na črno.

Vlada se je zavedala, da je za učinkovito preprečevanje in odpravljanje dela na črno potrebno hkrati s sankcioniranjem uvajati tudi stimulatивne načine za prehod iz dela in zaposlovanja na črno v legalno sfero. Aktivnosti države naj bi bile predvsem usmerjene v spodbude za prehod nelegalnega dela in zaposlovanja v legalne oblike. Spodbude lahko strnemo v tri skupine:

- v skupino, ki naj izboljša legalne zaposlitvene možnosti,
- v skupino ukrepov za zmanjšanje časa, potrebnega za pridobitev različnih dovoljenj,
- v skupino ukrepov, ki omogočajo boljše poznavanje uporabe zakonskih določil.

V ta namen je Vlada Republike Slovenije aprila 2001 sprejela sklep o ustanovitvi in imenovanju Komisije Vlade Republike Slovenije za odpravo administrativnih ovir. V naši normativni ureditvi se je nakopičilo precej zahtev in predpisov, ki na eni strani po nepotrebnem obremenjujejo državljane, na drugi strani pa tudi gospodarske subjekte, ki ne razpolagajo s takšnimi kadrovskimi potenciali, da bi bili kos zapletenim ter dolgotrajnim postopkom pred organi javne uprave in nosilci javnih pooblastil. Program odprave administrativnih ovir je namenjen tako državljanom kot tudi gospodarstvu, odpravljanju birokratskih ovir, ki dušijo podjetniško pobudo. Program predstavlja le enega od projektov reforme javne uprave. Glavna naloga Komisije je predvsem skrb za poenostavitev postopkov, odpravo nepotrebnih postopkov, eventualno združevanje postopkov, skrajševanje postopkov in rokov, sprememba organizacije dela ter tudi skrb za spremembo miselnosti ljudi. Uspeh

Komisije je bil, da je dosegla odpravo pogosto kritizirane zbirne odločbe o izpolnjevanju pogojev za opravljanje dejavnosti.

Vlada Republike Slovenije je 13. 12. 2001 sprejela Sklep o ustanovitvi in imenovanju Komisije Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. Najpomembnejše naloge Komisije so:

- določanje, koordiniranje in spremljanje aktivnosti za preprečevanje dela in zaposlovanja na črno;
- koordiniranje izvajanja neposrednega in posrednega nadzora nad kršitvami določb Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno in
- izdelava letnega poročila o aktivnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno.

Koordinirane akcije nadzora lahko predlagajo tudi posamezni nadzorni organi, v katerih najpogosteje sodelujejo Policija, Tržni inšpektorat RS in Prometni inšpektorat RS. Koordinacija poteka preko koordinacijskih sosvetov, ki so ustanovljeni na podlagi Inšpekcijskega sveta. Akcije so pogosto izvedene tudi izven delovnega časa sodelujočih organov (popoldan, zvečer, ponoči, ob sobotah in nedeljah). Takšne akcije se izvajajo v različnih nočnih lokalih, pubih, diskotekah, okrepčevalnicah, gostinskih lokalih, društvih, kitajskih restavracijah, vrtnarijah, sejnih, gradbiščih in pri delodajalcih, ki opravljajo taksí službo.

6 PRISTOJNOSTI IN NADZOR TRŽNEGA INŠPEKTORATA RS

Inšpekcijski nadzor predstavlja pomembno upravno funkcijo, saj po eni strani zagotavlja nadzor nad izvrševanjem sprejetega pravnega reda, po drugi strani pa nudi povratne informacije, ki omogočajo upravi, da se seznanijo z učinki sprejetih predpisov ter oblikuje ustrezne spremembe in ukrepe. Prisilna narava inšpekcijskega dela zagotavlja spoštovanje predpisov s strani naslovnikov pravnih norm, hkrati pa tudi varuje pravice in pravne koristi posameznikov, ki so jim bile priznane z zakoni in drugimi predpisi.

Tržni inšpektorat je prekrškovni organ Republike Slovenije, ki je organizacijsko povezan z Ministrstvom za gospodarstvo kot organ v sestavi ministrstva. Deluje samostojno in neodvisno ter po pravilih, ki jih določajo Ustava Republike Slovenije, zakoni in podzakonski predpisi. Inšpekcijsko nadzorstvo poteka neodvisno, učinkovito in je sistemsko urejeno v posameznih zakonih.

Tržni inšpektorat Republike Slovenije je pristojen za nadzor nad izvrševanjem 38 zakonov (nekaterih v celoti, nekaterih samo delno) in več kot 80 podzakonskih predpisov, ki pomembno urejajo odnose na trgu.

Tržni inšpektorji vodijo inšpekcijske postopke v skladu z naslednjimi zakoni:

- Zakonom o tržni inšpekciji (Uradni list RS, št. 20/97, 52/02), ki je specialni zakon za tržne inšpektorje in ga morajo vedno uporabiti, kadar je v njem določen ukrep. Izjema je načelo sorazmernosti, ki ga določa Zakon o inšpekcijskem nadzoru in ki določa, da mora inšpektor uporabiti milejši ukrep, seveda ob predpostavki, da bo dosežen namen predpisa;
- Zakonom o inšpekcijskem nadzoru, uradno prečiščeno besedilo, ZIN-UPB1 (Uradni list RS, št. 43/2007);
- Zakonom o splošnem upravnem postopku, uradno prečiščeno besedilo, ZUP-UPB2 (Uradni list RS, št. 24/2006, 126/2007), ki se uporablja glede vseh vprašanj postopka, razen tistih, ki so z Zakonom o tržni inšpekciji in Zakonom o inšpekcijskem nadzoru drugače urejena.

Če pri inšpekcijskem pregledu tržni inšpektor ugotovi, da subjekt nadzora ne spoštuje določil zakonskih in podzakonskih predpisov, je dolžan ukrepati glede na določila predpisa, iz katerega kršitev izhaja.

6.1 Upravni ukrepi

V primeru ugotovljenih in dokazanih kršitev zakonskih in podzakonskih predpisov lahko tržni inšpektor upravno ukrepa. Po Zakonu o inšpekcijskem nadzoru ima tržni inšpektor na voljo dve vrsti upravnega ukrepa: kršitelja lahko na ugotovljene nepravilnosti samo ustno opozori (v nadaljevanju: opozorilo ZIN), ali pa mu izda ustrezno upravno odločbo. Tržni inšpektor lahko izreče opozorilo ZIN le takrat, kadar

oceni, da je glede na pomen dejanja opozorilo ZIN zadosten ukrep. Ugotovljene nepravilnosti, izrečeno opozorilo ZIN in rok, do katerega je potrebno nepravilnosti odpraviti, zapiše inšpektor v zapisnik o inšpekcijskem pregledu. Če kršitelj v roku nepravilnosti ne odpravi, mora tržni inšpektor ukrepati v skladu z ustrezno zakonodajo.

6.2 Prekrškovni ukrepi

Prekršek je dejanje, ki pomeni kršitev zakona, uredbe vlade ali odloka samoupravne lokalne skupnosti, ki je določeno kot prekršek in je zanj predpisana sankcija za prekršek.

V letu 2005 je začel na področju sankcioniranja prekrškov veljati nov Zakon o prekrških, ki je spremenil način sankcioniranja kršiteljev in določil organe, ki prekrške sankcionirajo. Do uveljavitve tega zakona so sankcije za storjene prekrške izrekli samo sodniki za prekrške, od dneva uveljavitve tega zakona pa o prekrških po hitrem postopku odločajo prekrškovni organi (upravni in drugi državni organi ter nosilci javnih pooblastil, ki izvajajo nadzorstvo nad izvrševanjem zakonov in uredb, s katerimi so določeni prekrški) in v rednem postopku sodišča (na prvi stopnji okrajno, na drugi pa vrhovno sodišče). Glede na določila Zakona o prekrških je Tržni inšpektorat RS 1. 1. 2005 postal prekrškovni organ, tržni inšpektorji pa pooblašene uradne osebe prekrškovnega organa.

Tržni inšpektor odloča o prekrških po hitrem postopku, razen v primerih, če je z dejanjem nastala telesna škoda, če je za prekršek poleg globe predpisana stranska sankcija, če prekrškovni organ ali predlagatelj postopka glede na naravo kršitve oceni, da so podani pogoji za izrek stranske sankcije, če je potrebno odločiti o premoženjsko pravnem zahtevku, proti mladoletnim storilcem prekrškov, za prekrške s področja obrambnih dolžnosti in v drugih primerih, ko je z Zakonom o prekrških tako določeno.

Tržni inšpektor po uradni dolžnosti brez odlašanja, hitro in enostavno ugotovi tista dejstva in zbere tiste dokaze, ki so potrebni za odločitev o prekršku. Če ugotovi kršitev zakonskega ali podzakonskega predpisa, storilcu izreče globo v znesku, v katerem je predpisana. Če je globa predpisana v razponu, mu izreče najnižjo predpisano mero globe. Globa se izreka z odločbo o prekršku ali plačilnim nalogom. Za prekrške neznatnega pomena in v primerih, ko inšpektor oceni, da je glede na pomen dejanja to zadosten ukrep, lahko namesto izreka globe izreče samo opozorilo (v nadaljevanju: opozorilo ZP-1). Opozorila ZP-1 se izrekajo samo ustno s predočenjem storjenega prekrška kršitelju. Namesto globe lahko tržni inšpektor kršitelju izreče samo opomin, vendar le, če je prekršek storjen v takšnih olajševalnih okoliščinah, ki ga delajo posebno lahkega. Opomin sme tržni inšpektor izreči tudi kršitelju, ki je storil prekršek s tem, da ni izpolnil predpisane obveznosti ali pa je s prekrškom povzročil škodo, vendar je pred izdajo odločbe o prekršku izpolnil predpisano obveznost oziroma popravil ali povrnil povzročeno škodo.

6.3 Ukrepi in ugotovitve Tržnega inšpektorata RS zaradi neizstavitve računov v letu 2007

Skladno z določili Zakona o varstvu potrošnikov je vsako podjetje dolžno za prodano blago ali opravljeno storitev potrošniku izdati račun, razen če je s posebnim predpisom drugače določeno. Prav tako mora podjetje potrošniku omogočiti, da preveri pravilnost izstavljenega računa, in sicer tako glede količine kot kakovosti prodanega blaga ali opravljene storitve.

Zaradi ugotovljenih kršitev določb Zakona o varstvu potrošnikov glede izdaje računa so tržni inšpektorji v 136 primerih izrekli prekrškovni ukrep, in sicer je bila v 116 primerih kršiteljem izrečena globa. V 9 primerih so tržni inšpektorji zaradi narave kršitve kršiteljem izrekli opomin in izrekli 11 opozoril ZP-1. V primerjavi z ugotovitvami v letu 2006 je stanje na področju prekrškovnega ukrepanja skoraj nespremenjeno.

Kršitve glede neizstavitve računov so bile ugotovljene predvsem v gostinstvu (pri prodaji sladoleda in hitre prehrane), pri prodaji blaga na tržnicah, na področju opravljanja obrtnih storitev, v gradbeništvu (predvsem v primerih, kjer kot investitorji nastopajo fizične osebe, ki storitve poravnajo z gotovino) in pri taksi prevozi.

6.4 Ukrepi in ugotovitve Tržnega inšpektorata RS zaradi dela na črno v letu 2007

Delo na črno in oglaševanje tega dela ureja Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Po tem zakonu se za delo na črno šteje opravljanje dejavnosti oziroma dela v naslednjih primerih:

- če pravna oseba opravlja dejavnost, ki je nima vpisane v sodni register, oziroma opravlja dejavnost, ki je nima določene v temeljnem aktu, ali če nima z zakonom predpisanih listin o izpolnjevanju pogojev za opravljanje registrirane ali v temeljnem aktu določene dejavnosti,
- če podjetnik opravlja dejavnost, katere nima vpisane v ustrezen register, ali če nima z zakonom predpisanih listin o izpolnjevanju pogojev za opravljanje registrirane dejavnosti,
- če pravna oseba ali podjetnik opravlja dejavnost kljub začasni prepovedi opravljanja dejavnosti,
- če tuje podjetje ne opravlja dejavnosti v Republiki Sloveniji prek podružnic ali opravlja dejavnost brez ustreznega dovoljenja,
- če posameznik opravlja dejavnost oziroma delo in ni vpisan ali priglašen, kot to določajo ta ali drugi zakoni.

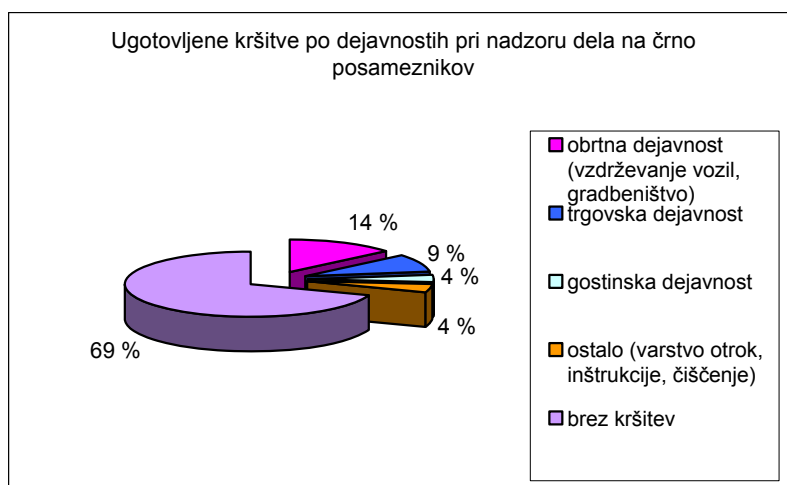
Za razliko od prejšnjih let so v letu 2007 koordinacijo akcij odkrivanja dela na črno od Komisije Vlade RS za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno prevzeli regionalni inšpekcijski sosveti, ki so bili ustanovljeni v okviru Inšpekcijskega sveta. Ena takšnih akcij se je nanašala na pregled poslovanja avtoodpadov, v okviru katere je bilo pregledanih 31 subjektov, pri katerih je bilo v sedmih primerih ugotovljeno, da gre za nezakonito opravljanje dejavnosti, predvsem je šlo za posameznike – šušmarje, le v enem primeru za samostojnega podjetnika.

Na podlagi določil Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno so inšpektorji v letu 2007 opravili 2.187 inšpekcijskih pregledov, ugotovljenih pa je bilo 764 kršitev. Zavezancem je bilo v 464 primerih z upravo odločbo prepovedano opravljanje dejavnosti, izdanih je bilo tudi 688 prekrškovnih ukrepov: 107 opozoril ZP-1, 91 opominov, 423 plačilnih nalogov in 29 prekrškovnih odločb.

Več kot polovica pregledov je bila opravljenih pri posameznikih – šušmarjih. Tržni inšpektorat RS inšpekcijske preglede pri posameznikih opravlja predvsem na podlagi prijav, prav tako pa so organizirane akcije poostrelega nadzora po posameznih področjih, če se za to pokaže potreba, vendar je v okviru takšnih akcij šušmarje težje odkriti. V zvezi z delom na črno prejme Tržni inšpektorat RS veliko prijav, od katerih jih je mnogo neutemeljenih, ker so podane zaradi osebnih sporov ali nevoščljivosti.

Nadzor nad delom na črno pri posameznikih je še posebej zahteven, saj posamezniki delo največkrat opravljajo v zasebnih, stanovanjskih prostorih, kamor inšpektor ne more vstopiti brez dovoljenja lastnika oziroma brez odredbe sodnika, saj je stanovanje ustavnopravno varovana kategorija.

Skupno je bilo v letu 2007 pri posameznikih opravljenih 1.461 pregledov, pri katerih je bilo odkritih 513 posameznikov – šušmarjev. Največ, kar 201, šušmarjev je bilo odkritih na področju obrtnih dejavnosti, od tega največ v zvezi z gradbenimi dejavnostmi in vzdrževanjem avtomobilov, v 132 primerih so opravljali trgovinsko dejavnost, v 53 primerih pa gostinsko dejavnost. Na ostalih področjih je bilo odkritih 60 šušmarjev, najbolj razširjene dejavnosti pa so varstvo otrok na domu, inštrukcije in čiščenje prostorov.

Grafikon 1: Ugotovljene kršitve po dejavnostih pri nadzoru dela na črno posameznikov

Med odkritimi kršitelji je bilo v letu 2007 tudi 67 tujcev. V primerjavi z letom 2006 se je število tujih fizičnih oseb – posameznikov povečalo za več kot 100 %. Po večini gre za državljane Romunije in Madžarske, ki prodajajo različno blago od vrat do vrat

po vaseh ali pred večjimi trgovskimi centri. O nezakoniti prodaji je Tržni inšpektorat RS praviloma obveščen s strani policije, ki tujca zadrži do prihoda tržnega inšpektorja. Pri odkrivanju dela na črno tujih fizičnih oseb je težava v tem, da lahko tržni inšpektor ukrepa le v primerih, če se je dejavnost dejansko tudi opravljala, ne pa, če je šlo le za ponujanje blaga, do prodaje pa še ni prišlo.

V zvezi z osebnim dopolnilnim delom je bila obravnavana posameznica, ki je bila vpisana v seznam zavezancev za osebno dopolnilno delo za občasno varstvo otrok, vendar pa je v svojem dvosobnem stanovanju v strnjem naselju varovala 10 otrok, to pa je počela kontinuirano. Ker je tržni inšpektor ocenil, da gre za opravljanje dejavnosti v nasprotju z določili zakona, ji je nadaljnje opravljanje dejavnosti prepovedal.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je pripravilo predlog sprememb in dopolnitev Pravilnika o delih, ki se štejejo za osebno dopolnilno delo, ter postopka priglasitve teh del, ki pa še ni bil sprejet. Pravilnik naj bi po novem vključeval več del, za katera je tudi Tržni inšpektorat RS zaznal, da bi jih bilo potrebno uvrstiti v osebno dopolnilno delo: inštruiranje, občasno petje in igranje inštrumentov. Ker je priglasitev osebnega dopolnilnega dela zelo enostavna, poleg tega je enostavno tudi poslovanje z vidika vodenja knjig o poslovanju, se pričakuje, da bo dela na črno na tem področju manj.

Pri gospodarskih družbah in podjetnikih je bilo na podlagi Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno opravljenih 518 inšpekcijskih pregledov, ugotovljenih pa je bilo 157 kršitev, od tega 59 zavezancev ni imelo dejavnosti, ki so jo opravljali, registrirane ali vpisane v temeljni akt, 80 jih ni imelo listine o izpolnjevanju pogojev za opravljanje dejavnosti, 17 pa jih je opravljal dejavnost kljub izrečeni prepovedi.

Zaradi trenda odprave administrativnih ovir si za opravljanje posameznih dejavnosti ni potrebno več pridobivati posebnih listin o izpolnjevanju pogojev. Od leta 2007 tako ni več potrebna odločba o izpolnjevanju pogojev za opravljanje gostinske dejavnosti, zaradi česar je bilo na tem področju opravljenih samo 74 pregledov in ugotovljenih šest kršitev, kar je skoraj 40 % manj pregledov in skoraj 90 % manj ugotovljenih kršitev kot v letu 2006. V prihodnje se bo še bolj liberaliziralo tudi opravljanje obrtne dejavnosti, zato Tržni inšpektorat RS pričakuje, da bo teh kršitev iz leta v leto manj.

Za delo na črno se šteje tudi opravljanje dejavnosti tujega podjetja v Republiki Sloveniji, ki se ne opravlja prek podružnic ali se opravlja brez ustreznega dovoljenja. Pri tujih pravnih osebah so bili opravljeni trije pregledi, ugotovljena pa je bila le ena kršitev.

V letu 2007 je bil poostren nadzor nad gradbenimi dejavnostmi prvič organiziran daljše časovno obdobje, in sicer tri mesece, od marca do maja, nadzor pa se je vršil predvsem v popoldanskem času, ko zavezanci ne pričakujejo nadzora. Tržni inšpektorji so v treh mesecih skupaj opravili 405 pregledov. Skupno število ugotovljenih kršitev določb zakonov, za nadzor katerih je pristojen Tržni inšpektorat RS, je bilo 93, od tega je bilo 75 kršitev Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Delo na črno je opravljal 39 posameznikov – šušmarjev, 7 gospodarskih subjektov, ki niso bili registrirani za dejavnost, ki so jo opravljali, 26

gospodarskih subjektov, ki so opravljali dejavnost brez obrtnega dovoljenja, v treh primerih pa je bila ugotovljena soudeležba pri delu na črno.

Skladno s 4. členom Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno je pravna oseba, zasebnik ali posameznik, ki omogoči eni ali več osebam opravljanje dela na črno, za katere ve, da opravljajo delo na črno, ali ki sklene pogodbo z drugo pravno osebo, zasebnikom ali posameznikom, za katere ve, da opravljajo delo na črno, soudeleženelec dela na črno.

V letu 2007 je bilo odkritih 20 soudeležencev dela na črno, in sicer 15 fizičnih oseb in 5 gospodarskih subjektov.

V letu 2007 je bilo na področju dela na črno opravljenih nekaj manj pregledov kot v letu prej, opazen pa je rahel porast ugotovljenih kršitev. Glede na vse navedeno Tržni inšpektorat RS ocenjuje, da bo tudi v prihodnje na tem področju potreben stalen nadzor, saj se na trgu pojavljajo novi subjekti, ki opravljajo delo oziroma dejavnost v nasprotju z določili zakona. Na delo posameznikov – šušmarjev pa vpliva tudi brezposelnost in življenjski standard po posameznih regijah, saj na primer na območju Idrije, kjer brezposelnosti praktično ni, tudi dela na črno skoraj ni zaznati, medtem ko je v Prekmurju tovrstno delo v porastu, saj se standard prebivalstva niža.

7 RAZISKOVALNI DEL ODNOSA SLOVENSКИH POTROŠNIKOV DO »SIVE« EKONOMIJE

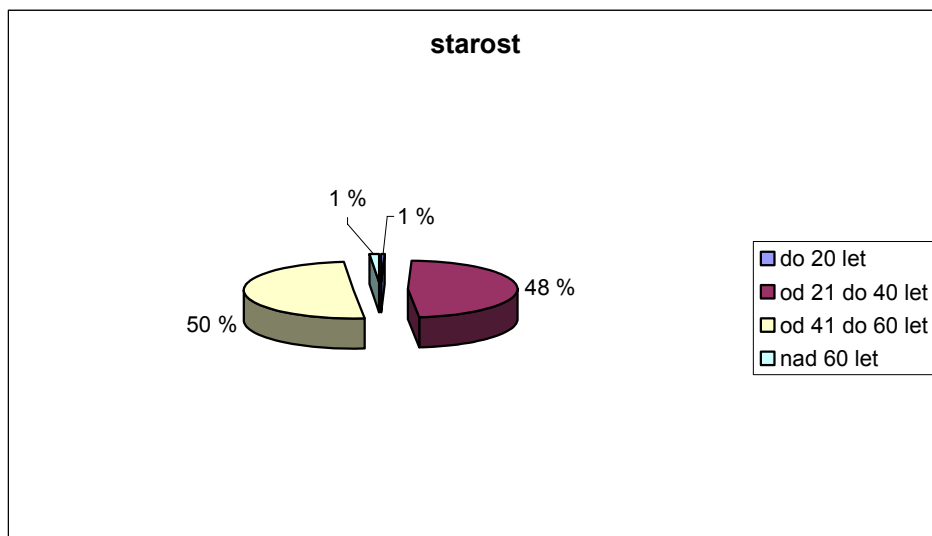
Namen raziskave je ugotoviti, koliko smo potrošniki seznanjeni s pojavom »sive« ekonomije v Sloveniji, v katerih dejavnostih je najbolj pogosta, ali jo potrošniki sprejemamo in koliko smo seznanjeni z njenimi posledicami.

Rezultati se nanašajo na anketo, ki je bila poslana in vrnjena na elektronski naslov. Vrnjenih je bilo 352 anketnih vprašalnikov, od tega je bilo 17 anketnih vprašalnikov neveljavnih (delno neizpolnjenih). Pri analizi je upoštevanih ostalih 335 izpolnjenih anketnih vprašalnikov. Anketa se začne s splošnimi podatki anketirancev, nadaljuje z vprašanji o uporabi »sive« ekonomije pri potrošnikih in dejavnostih, v katerih je lahko »siva« ekonomija najbolj pogosta, konča pa se z vprašanji ozaveščanja potrošnikov o posledicah »sive« ekonomije.

1. Starost

Tabela 3: Starost anketirancev

Starost	Število:	Delež v %
do 20 let	2	1 %
od 21 do 40 let	160	48 %
od 41 do 60 let	168	50 %
nad 60 let	5	1 %
skupaj	335	100 %

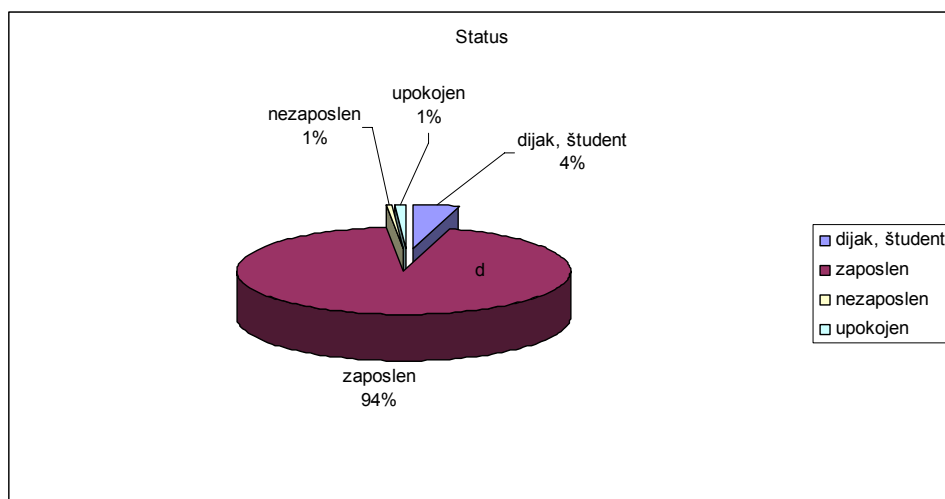
Grafikon 2: Starost anketirancev

Iz grafikona 2 je razvidno, da so večino anket vrnilo potrošniki v starostni skupini od 21 do 40 let (48 % ali 160 anketirancev) in v starostni skupini od 41 do 60 let (50 % ali 168 anketirancev).

2. Status

Tabela 4: Status anketirancev

Status	Število	Delež v %
dijak, študent	15	4 %
zaposlen	314	94 %
nezaposlen	2	1 %
upokojen	4	1 %
Skupaj	335	100 %

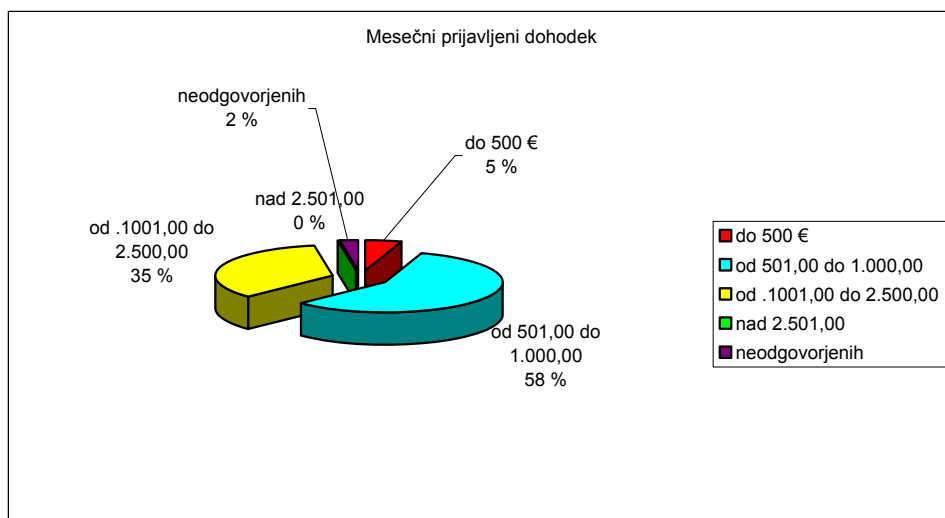
Grafikon 3: Status anketirancev

Anketo so izpolnili večinoma zaposleni potrošniki (94 % oz. 314 anketnih vprašalnikov), precej manj pa nezaposleni, od katerih sta bila le dva vrnjena vprašalnika, kar predstavlja 1 % vseh prejetih vprašalnikov. Od upokojenih so bili štirje vprašalniki (1 %), od dijakov oz. študentov pa 15 vprašalnikov oz. 4 % vseh skupaj prejetih vprašalnikov.

3. Mesečni prijavljeni dohodek

Tabela 5: Mesečni prijavljeni zaslužek anketirancev

Mesečni (prijavljeni dohodek)	Število	Delež v %
do 500,00 €	17	5 %
od 501,00 € do 1.000,00 €	193	58 %
od 1.001,00 € do 2.500,00 €	117	35 %
nad 2.501,00 €	0	0 %
neodgovorjenih	8	2 %
skupaj	335	100 %

Grafikon 4: Mesečni prijavljeni zaslužek anketirancev

Eden izmed splošnih podatkov v anketi je bil tudi prijavljeni mesečni neto dohodek. Razdeljen je bil v štiri skupine, anketiranci so se vpisali le v tri predlagane skupine:

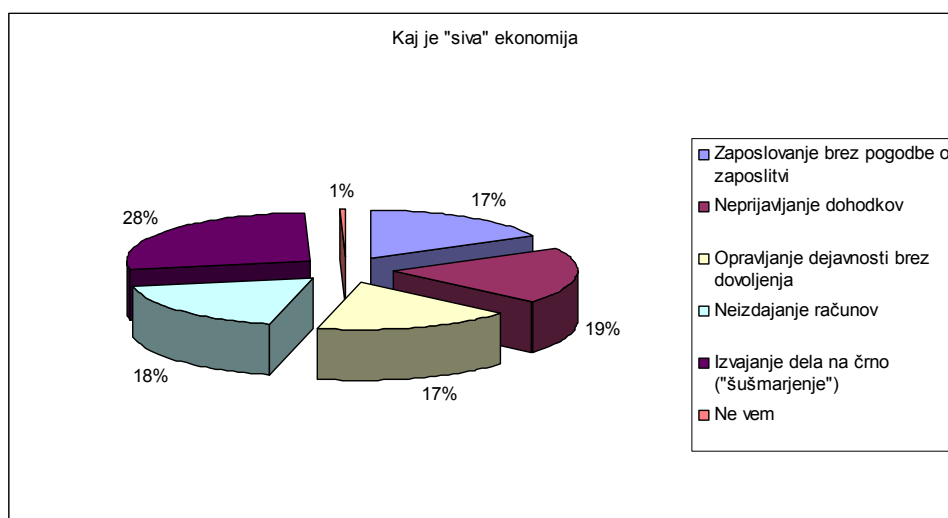
- do 500 € – vrnjenih 5 % vprašalnikov (17 anket),
- od 501,00 € do 1.000,00 € – vrnjenih 58 % vprašalnikov (193 anket),
- od 1.001,00 € do 2.500,00 € – vrnjenih 35 % vprašalnikov (117 anket).

Na to vprašanje 2 % (8 potrošnikov) anketirancev nista odgovorila. Verjetno zaradi tega, ker nismo mogli zagotoviti popolne anonimnosti anketirancev, saj so bile ankete vrnjene na elektronski naslov, tako da je bil viden elektronski naslov pošiljatelja.

4. Kaj si predstavljate pod pojmom »siva« ekonomija?

Tabela 6: Kaj je »siva« ekonomija

Pojmovanje	Število	Delež v %
Zaposlovanje brez pogodbe o zaposlitvi	123	17 %
Neprijavljanje dohodkov	139	19 %
Opravljanje dejavnosti brez dovoljenja	125	17 %
Neizdajanje računov	132	18 %
Izvajanje dela na črno (šušmarjenje)	195	28 %
Ne vem	4	1 %
Skupaj	718	100 %

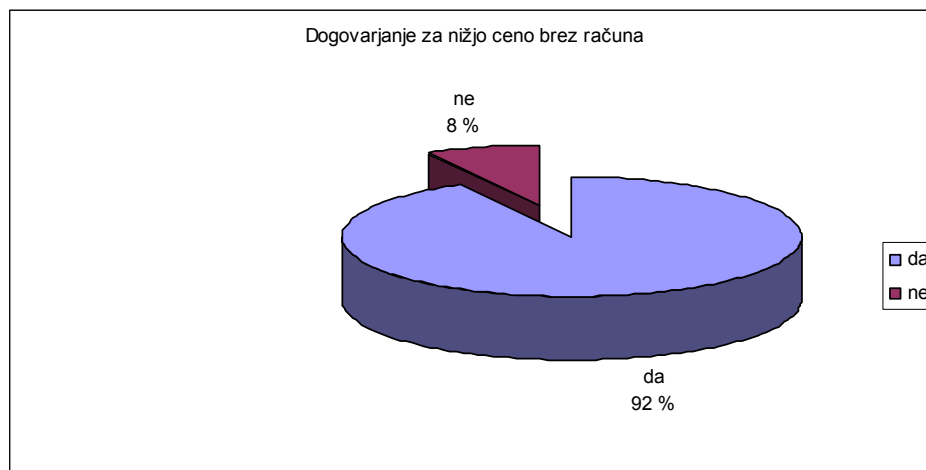
Grafikon 5: Kaj je »siva« ekonomija

Na to vprašanje je bilo možnih več odgovorov. Večina anketirancev je najpogosteje označila odgovor – izvajanje dela na črno oz. šušmarjenje, in sicer kar v 28 %. Izbrani so bili tudi ostali odgovori, in sicer: neprijavljanje dohodkov (19 %), neizdajanje računov (18 %), zaposlovanje brez pogodbe o zaposlitvi in opravljanje dejavnosti brez dovoljenja (17 %). Štirje anketiranci (oz. 1 %) so označili, da ne vedo, kaj je »siva« ekonomija.

5. Ali ste se že kdaj dogovarjali z izvajalcem, da opravi storitev ali proda material, ne da bi za to prejeli račun, z namenom dosega nižje cene?

Tabela 7: Dogovarjanje za nižjo ceno brez računa – vsi anketiranci

	Število	Delež v %
da	308	92 %
ne	27	8 %
Skupaj	335	100 %

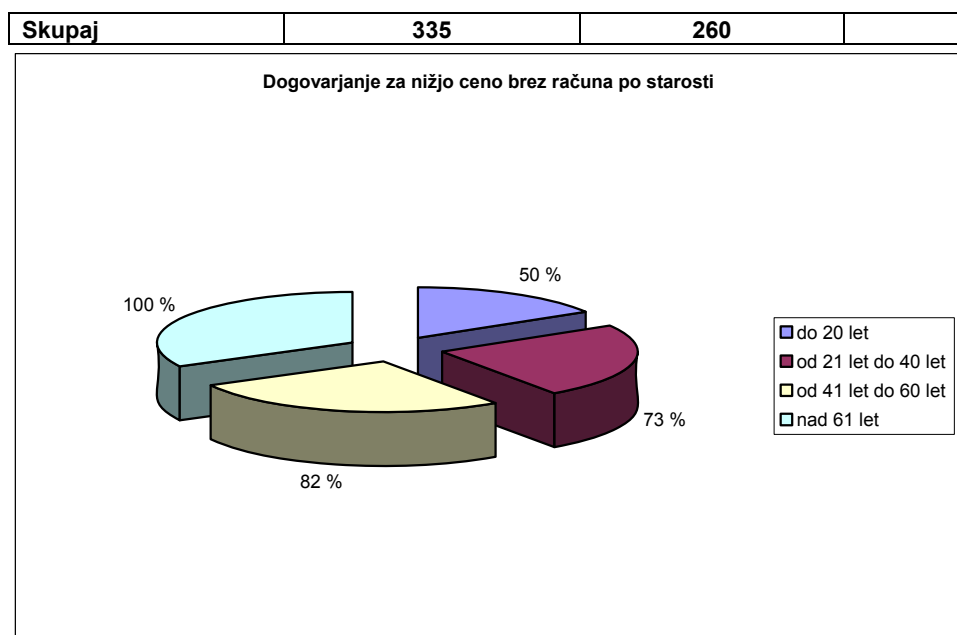
Grafikon 6: Dogovarjanje za nižjo ceno brez računa – vsi anketiranci

S tem ko ne prejmemo računa oz. se celo dogovorimo z izvajalcem za nižjo ceno brez izdaje računa, dajemo možnost izvajalcu, da tega dohodka ne prijavi. Zanimalo nas je, ali se potrošniki res dogovarjajo za nižjo ceno na takšen način. Odgovori so bili presenetljivi: kar 92 % anketirancev (308 vprašalnikov) se oz. se je že dogovarjalo za znižanje cene zaradi neizstavitve računa. Le 8 % ali 27 anketirancev je odgovorilo, da se za tovrstno znižanje cene ni dogovarjalo.

V nadaljevanju nas je zanimalo, kolikšen delež potrošnikov glede na starostno skupino se je dogovarjal za nižjo ceno brez računa. Predvidevali smo, da naj bi bili starejši državljani bolj izkušeni, ozaveščeni, kar pomeni, da naj bi imeli boljše »davčno« moralo.

Tabela 8: Dogovarjanje za nižjo ceno brez računa – po starosti anketirancev

Starost	Število vseh odg. po starosti (da in ne)	Dogovor brez računa	Delež v %
do 20 let	2	1	50 %
od 21 let do 40 let	160	116	73 %
od 41 let do 60 let	168	138	82 %
nad 61 let	5	5	100 %

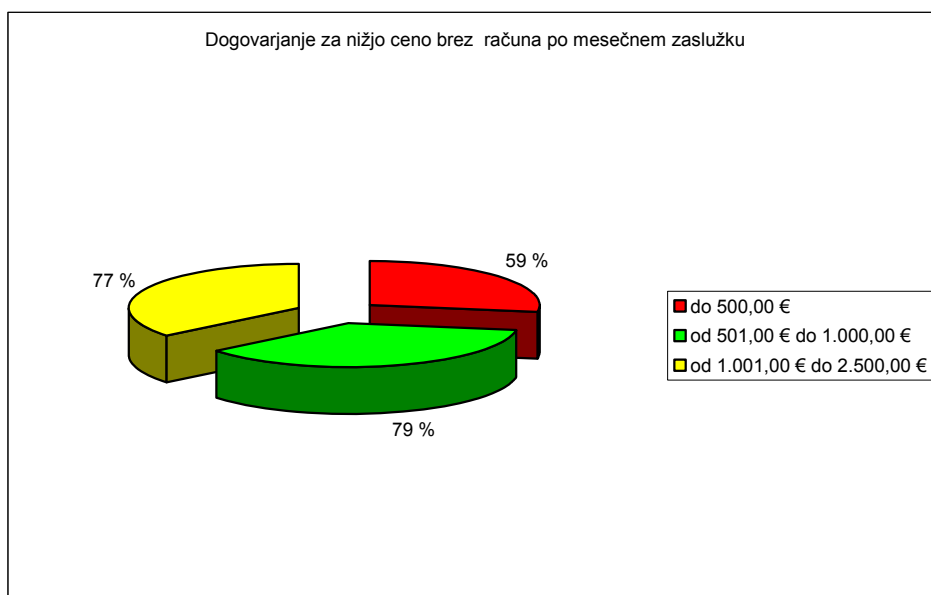
Grafikon 7: Dogovarjanje za nižjo ceno brez računa po starostnih skupinah

Glede na majhno število posredovanih vprašalnikov iz prve (do 20 let) in zadnje skupine (nad 61 let), rezultati teh dveh skupin niso primerljivi. Če pa primerjamo podatke iz druge starostne skupine (od 21 let do 40 let), ki je odgovorila, da se dogovarja za znižanje cene brez izstavitve računov v 73 % (116 anketirancev), in tretje skupine (od 41 let do 60 let), pri kateri je odgovor, da se dogovarja za manjšo ceno brez izstavitve računa kar v 82 % (138 anketirancev), potem lahko ugotovimo, da dajemo možnost neprijavljanja dohodkov izvajalcem vsi, ne glede na izkušnost, ozaveščenost ali pripadnost državi. Tako lahko zaključimo, da imamo slabo «davčno» moralo.

Zanimalo nas je, kolikšen delež anketirancev glede na mesečni zaslužek se dogovarja za nižjo ceno brez računa. Predvidevali smo, da to pogosteje delajo tisti z nižjimi dohodki.

Tabela 9: Dogovarjanje za nižjo ceno brez računa po mesečnem zaslužku

Mesečni zaslužek	Št. vseh odgovorov (da in ne)	Št. odgovorov z da	Delež v %
do 500,00 €	17	10	59 %
od 501,00 € do 1.000,00 €	193	152	79 %
od 1.001,00 € do 2.500,00 €	117	90	77 %
neodgovorjenih	8	5	63 %
Skupaj	335	257	77 %

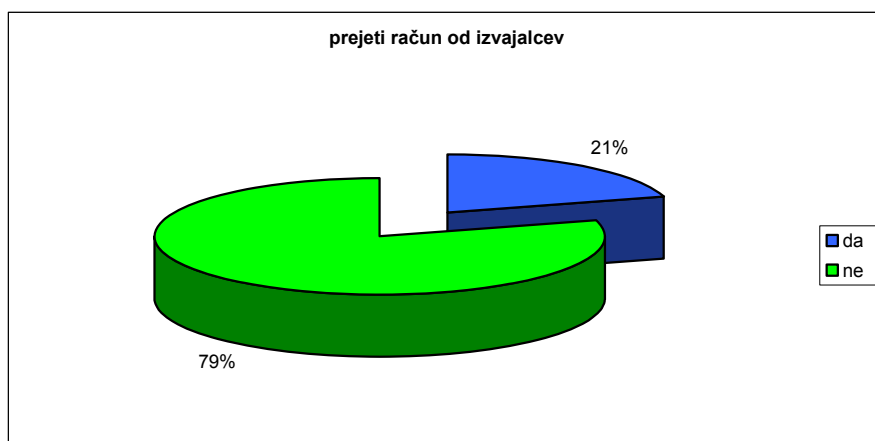
Grafikon 8: Dogovarjanje za nižjo ceno brez računa glede na mesečni zaslužek

Nad rezultatom smo bili presenečeni, saj se tisti, ki zaslužijo več, ravno tako dogovarjajo za znižanje cene brez izstavitve računa. Še najmanjši delež anketirancev (59 %) je tistih, ki zaslužijo najmanj. Med drugo (od 501,00 € do 1.000,00 €) in tretjo skupino (od 1.001,00 € do 2.500,00 €) ni bistvene razlike. V drugi skupini je za 2 % več odgovorov za dogovarjanje brez računa kot v tretji skupini.

6. Ali od izvajalca oz. prodajalca vedno dobite račun?

Tabela 10: Prejeti račun od izvajalca

	Število	Odstotek
da	69	21%
ne	266	79%
skupaj	335	100%

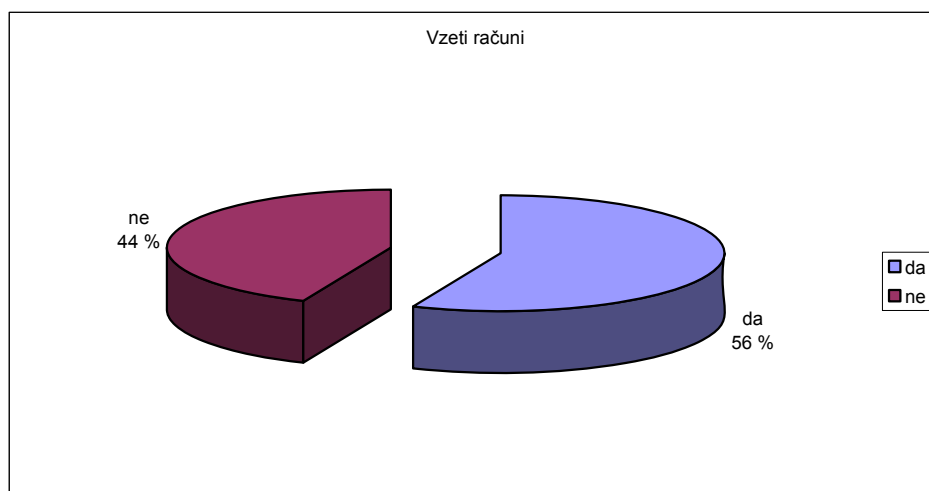
Grafikon 9: Prejeti račun od izvajalca

Kar 79 % (266 anketirancev) je odgovorilo, da ne dobijo vedno računa. Samo 21 % (69 anketirancev) je navedlo, da račun vedno prejme. Ta odgovor nas je presenetil, saj imamo sami drugačne izkušnje: računa ne prejmemo le od kakšnega znanca.

7. Ali račun, ki ga dobite, tudi vzamete (npr. v gostinstvu)?

Tabela 11: Vzeti računi

	Število	Delež v %
da	187	56 %
ne	144	43 %
neveljavni	4	1 %
Skupaj	335	100 %

Grafikon 10: Vzeti računi

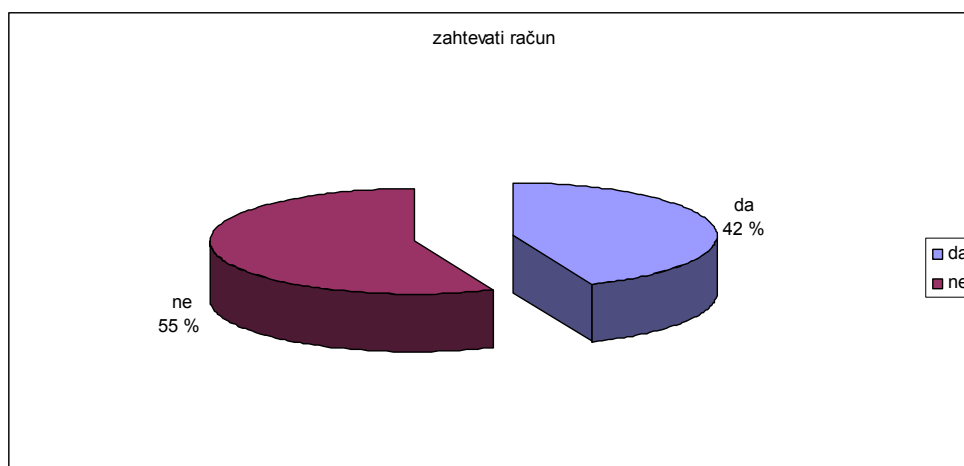
To vprašanje se mogoče zdi nepomembno. Vendar pa se govori, da nekateri gostinci običajno vodijo dve blagajni – eno za inšpektorje, kjer so vsi prejemki in izdatki izkazani v skladu z zakonodajo, drugo blagajno pa zase, kjer lahko prihodke preurejajo oz. zmanjšujejo. Po pogovoru z eno izmed natakarič v manjšem lokalju, ki mi je povedala, da vse račune, ki ostanejo po mizah, kasneje poberejo in jih v blagajni stornirajo, se mi je zdelo, da je to lahko pomembno vprašanje. Saj imajo na takšen način podjetniki, v tem primeru predvsem gostinci, več možnosti, da del prihodkov prikrijejo.

56 % potrošnikov prejet račun tudi vzame, 43 % pa ne. Slednje kaže na to, da imajo podjetniki veliko možnosti, da prikrijejo nekaj svojih prihodkov in gre denar mimo državne blagajne.

8. Če računa ne dobite, ali ga zahtevate?

Tabela 12: Zahteva računa

	Število	Delež v %
da	142	42 %
ne	184	55 %
neveljavni	9	3 %
Skupaj	335	100 %

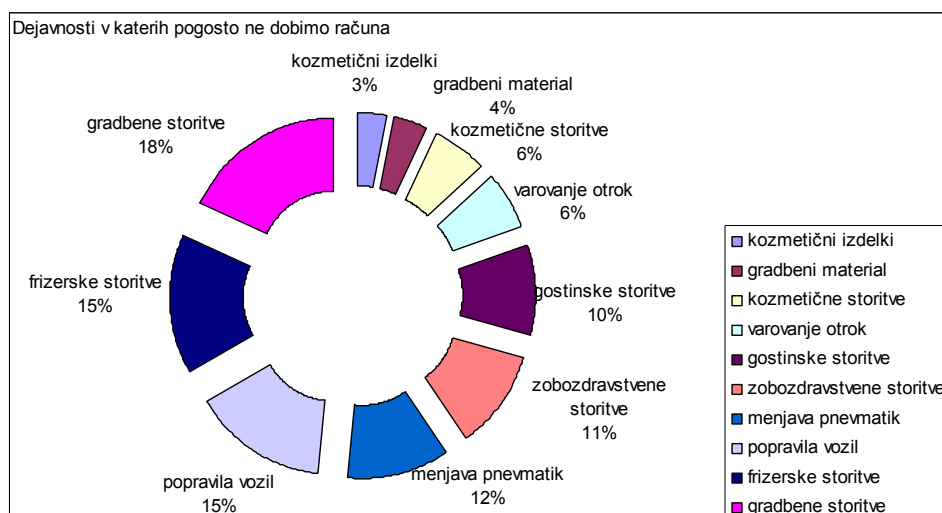
Grafikon 11: Zahteva računa

Na to vprašanje je 55 % (184 anketirancev) odgovorilo, da računa ne zahtevajo, 42 % (142 anketirancev) pa je takih, ki ga zahtevajo.

9. Pri katerih dejavnostih ali primerih ne prejmete računa?

Tabela 13: Dejavnosti, pri katerih pogosto ne prejmemo računa

Dejavnost	Število	Delež v %
kozmetični izdelki	18	3 %
gradbeni material	21	4 %
kozmetične storitve	35	6 %
varovanje otrok	35	6 %
gostinske storitve	57	10 %
zobozdravstvene storitve	60	11 %
menjava pnevmatik	65	12 %
popravila vozil	83	15 %
frizerske storitve	87	15 %
gradbene storitve	101	18 %
Skupaj	562	100 %

Grafikon 12: Dejavnosti, pri katerih pogosto ne dobimo računa

Pri tem vprašanju je bilo možno označiti več odgovorov. Največkrat potrošniki ne dobijo računa pri gradbenih storitvah, kar 18 % vprašalnikov je označevalo to dejavnost, druge po vrsti so frizerske storitve, ki izkazujejo 15-odstotni delež, in popravilo vozil (15 %), menjava pnevmatik (12 %), zobozdravstvene storitve (presenetljivih 11 %), gostinske storitve (10 %) in v manj kot 10-odstotnih deležih še varovanje otrok, kozmetične storitve in izdelki ter gradbeni material.

Pri tem vprašanju je bilo možno dodati še ostale dejavnosti, ki niso bile posebej omenjene. Nekaj potrošnikov (11) je dodalo še izdajo računov na tržnicah in izdajo računov v samoplačniških zdravstvenih storitvah.

10. Pri katerih dejavnostih ali primerih ne vzamete računa?

Pri tem vprašanju so bile navedene popolnoma enake dejavnosti kot pri prejšnjem. Vprašanje je bilo verjetno nejasno oziroma bi morali navesti njegov namen. Hoteli smo raziskati, pri katerih dejavnostih je največ možnosti, da se prikrijejo podatki zaradi izdanega, vendar ne vzetega računa. Anketiranci vprašanja verjetno niso razumeli, zato ga večinoma niso izpolnjevali ali pa so označili enak odgovor kot v predhodnem vprašanju. Zato posebne analize tega vprašanja nismo izdelali.

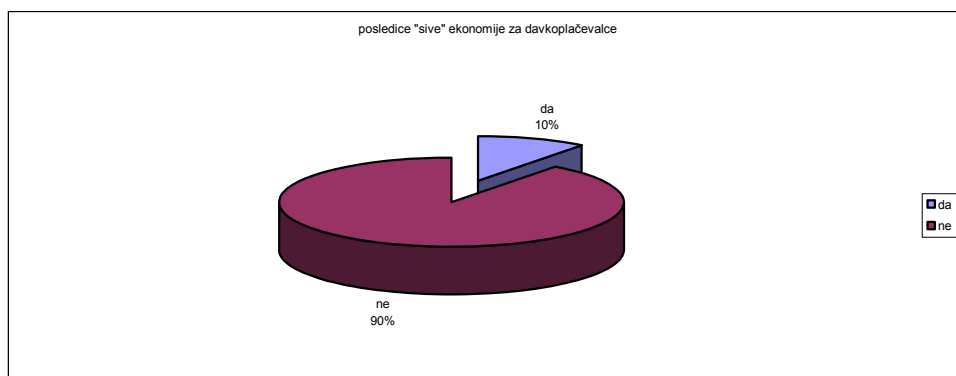
Oblikovano: Zamik: Levo: 0 pt, Prva vrstica: 0 pt, Samoštevilčenje + Raven: 1 + Slog oštevilčenja: 1, 2, 3, ... + Začni pri: 10 + Poravnava: Levo + Poravnano pri: 27 pt + Tabulator za: 48 pt + Zamik pri: 48 pt, Tabulatorji: 0 pt, Seznam tabulatorjev + Ne pri 36 pt

Sledila so vprašanja, ki so namenjena raziskovanju, koliko potrošniki poznamo posledice »sive« ekonomije.

11. Ali veste, da je zaradi »sive« ekonomije zmanjšan priliv v pokojninsko, invalidsko zavarovanje in zdravstveno zavarovanje, kar povečuje primanjkljaj in pritisk na proračun, to pa posledično pomeni večjo obremenitev tudi za davkoplačevalce?

Tabela 14: Zavedanje, da »siva« ekonomija pomeni večjo obremenitev za davkoplačevalce

	Število	Delež v %
Da	34	10 %
Ne	301	90 %
Skupaj	335	100 %

Grafikon 13: Zavedanje, da »siva« ekonomija pomeni večjo obremenitev za davkoplačevalce

S tem vprašanjem smo želeli vzpodbuditi potrošnike oz. anketirane k razmišljanju o posledicah »sive« ekonomije za davkoplačevalce. Na vprašanje so odgovorili vsi anketiranci. Večina (90 %) je odgovorila, da ne ve, da je zaradi »sive« ekonomije zmanjšan priliv v pokojninsko, invalidsko zavarovanje in zdravstveno zavarovanje, da to povečuje primanjkljaj in pritisk na proračun ter da to pomeni še večjo obremenitev za davkoplačevalce.

12. Ali veste, da negativne posledice »sive« ekonomije neposredno občutimo tudi potrošniki – uporabniki storitev »sive« ekonomije? Pomanjkanje strokovnega znanja pri nekvalificiranih delavcih lahko povzroča, da je delo opravljeno nekvalitetno. Tako tveganje nosimo potrošniki sami, lahko smo izpostavljeni tudi nevarnostim za poškodbe telesa in življenja pri določenih obrtniških delih, lahko pa nam je povzročena materialna škoda, od delavca, ki opravlja delo na črno, pa ne moremo terjati odškodnine ali uveljavljati garancij in podobno.

Tabela 15: Zavedanje o negativnih posledicah »sive« ekonomije za potrošnike

	Število	Delež v %
da	304	86 %
ne	51	14 %
Skupaj	355	100 %

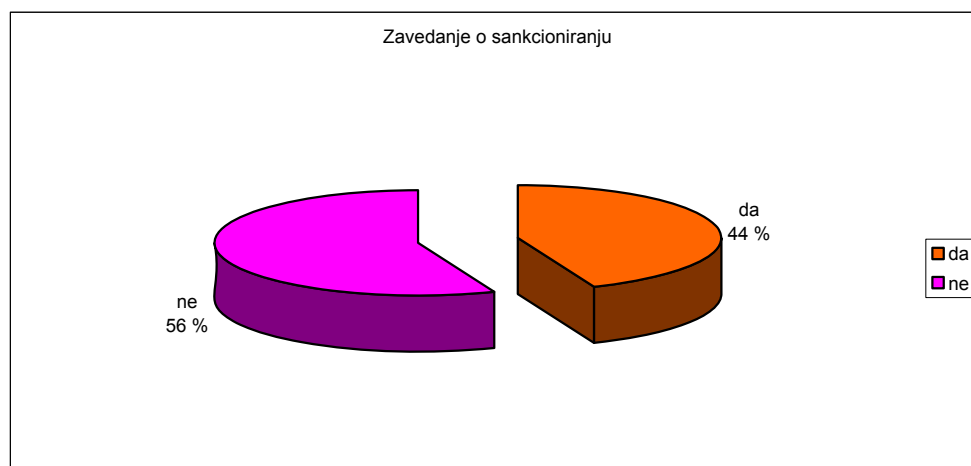
Grafikon 14: Zavedanje o negativnih posledicah »sive« ekonomije za potrošnike

Na to vprašanje je 86 % (304 anketirancev) odgovorilo, da se zavedajo posledic »sive« ekonomije za potrošnike. Samo 14 % (51 anketirancev) je odgovorilo negativno. Iz tega lahko razberemo, da so potrošniki seznanjeni s tveganjem, če so uporabniki »sive« ekonomije.

13. Ali veste, da smo kot potrošniki lahko kaznovani z globo od 208 € do 1.893 €, če omogočimo delo izvajalcem, za katere vemo, da delo opravljajo na črno (šušmarjem)?

Tabela 16: Zavedanje o sankcioniranju

	Število	Delež v %
da	147	44 %
ne	188	56 %
Skupaj	335	100 %

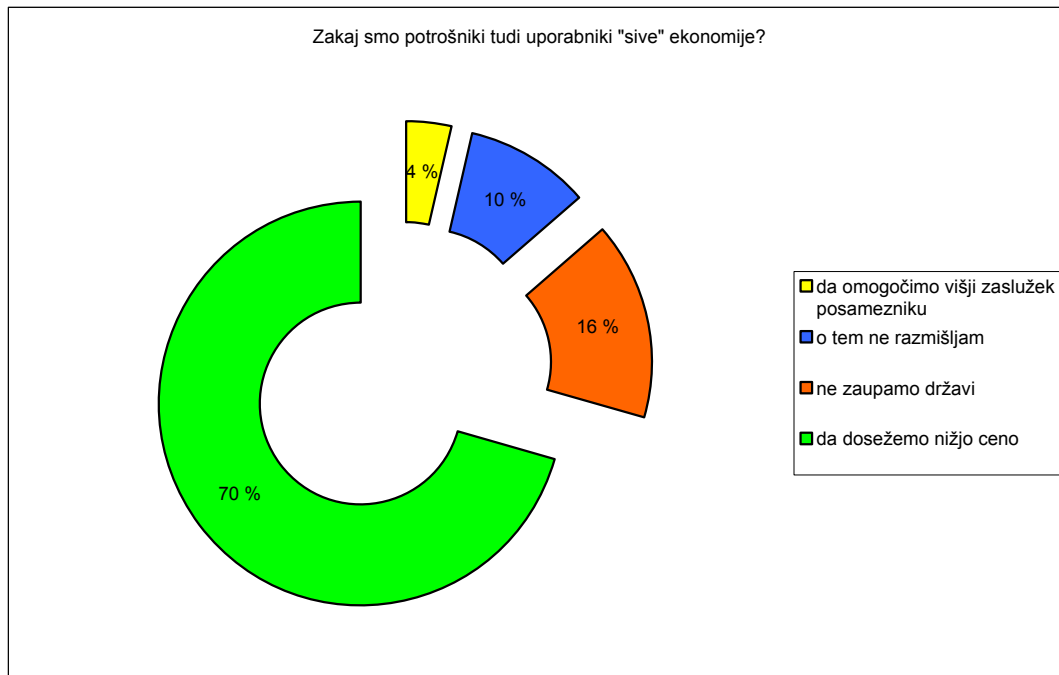
Grafikon 15: Zavedanje o sankcioniranju

Kot je razvidno iz tabele 16 in grafikona 15, je 44 % (147) anketirancev seznanjenih s tem, da so lahko kaznovani, če bi najeli šušmarja za izvajanje del, 56 % (188) anketirancev tega ni vedelo.

14. Zakaj menite, da smo potrošniki včasih tudi uporabniki »sive« ekonomije:

Tabela 17: Potrošniki kot uporabniki »sive« ekonomije – zakaj?

	Število	Delež v %
da omogočimo višji zaslužek posamezniku	16	4 %
o tem ne razmišljam	42	10 %
ne zaupamo državi	68	16 %
da dosežemo nižjo ceno	301	70 %
Skupaj:	427	100 %

Grafikon 16: Potrošniki kot uporabniki »sive« ekonomije – zakaj?

Na to vprašanje je kar 70 % (301 anketirancev) odgovorilo, da smo uporabniki »sive« ekonomije zato, da dosežemo nižjo ceno. 16 % (68 anketirancev) je takih, ki menijo, da zato, ker ne zaupajo državi, ker le-ta negospodarno ravna z davkoplachevalskim denarjem, 10 % (42 anketirancev) meni, da o tem uporabniki »sive« ekonomije ne razmišljajo in 4 % (16 anketirancev) meni, da zato, da omogočimo višji zaslužek posamezniku. Pri zadnjem odgovoru predvidevamo, da gre tu predvsem za znanke ali sorodnike.

8 POVZETEK RAZISKAVE

S samo raziskavo in poslanim anketnim vprašalnikom na mnogo elektronskih naslovov smo poskušali potrošnike vzpodbuditi k razmišljanju o »sivi« ekonomiji, predvsem pa o njenih posledicah za davkoplačevalce in potrošnike. Množični odziv na povabilo k izpolnjevanju anketnih vprašalnikov je bil presenetljiv.

Iz raziskave lahko povzamemo, da so potrošniki zelo dobro seznanjeni s samo definicijo »sive« ekonomije in tudi s posledicami, ki jih lahko potrošnik utрпи, če dovoljuje oz. je tudi uporabnik »sive« ekonomije.

Nekoliko manj so potrošniki seznanjeni z negativnimi posledicami, ki nas prizadenejo kot davkoplačevalce, saj so zato obdavčitve vseh ostalih, ki imajo prijavljene dohodke, še večje, ali kot koristnike raznih socialnih transferov, za katere ni v proračunu dovolj sredstev, posledično temu pa so cenzusi, ki določajo višino dohodkov, temu primerno zelo nizki.

Iz zadnjega vprašanja na anketnem vprašalniku pa je predvsem razvidno, da je za nas bolj kot ukvarjanje s posledicami »sive« ekonomije pomembno to, da znižamo ceno materiala ali storitve, ki smo jo dolžni plačati.

Na koncu anketnega vprašalnika je bila anketirancem ponujena možnost, da vpišejo svoj komentar. Nekaj anketirancev se je na to tudi odzvalo (39 oz. 11 %). Večina teh se strinja s tem, da je treba »sivo« ekonomijo nadzirati in ukrepati za zmanjševanje le-te. Podano je bilo nekaj predlogov, da bi morale pristojne službe imeti možnost nadzora, s katerim bi bilo omogočeno ugotavljanje prijavljenih prihodkov na eni strani in ugotavljanje premoženja posameznikov na drugi strani, predvsem za tiste, za katere se sumi, da delujejo nezakonito.

Kar nekaj anketirancev je mnenja, da država s svojim delovanjem ni ravno vzor za državljane in da s prihodki ravna negospodarno. Spet drugi so mnenja, da imamo prenizke plače, s katerimi ne moremo normalno preživeti in se pač znajdemo v situaciji, ko smo prisiljeni poskrbeti zase tako, da zmanjšamo že tako visoke stroške. Nekateri imajo slabe izkušnje z obrtniki, ki imajo registrirano dejavnost, zato raje za obrtniška dela najamejo šušmarja, za katerega že vedo, da bo delo opravil poceni in kvalitetno. Iz anket lahko tudi ugotovimo, da primanjkuje določenih registriranih subjektov za obrtne dejavnosti, nekateri večji obrtniki ali podjetja pa niso pripravljena sprejeti manjšega posla. Seveda pa nekateri tudi menijo, da pristojni organi (inšpekcije in davčna služba) pri svojem delu niso dovolj učinkoviti.

9 ZAKLJUČEK

»Siva« ekonomija ni »okužila« samo svetovnega gospodarstva, ampak je zajela tudi slovensko gospodarstvo. Ta pojav se v velikem obsegu pojavlja tudi pri nas. Lahko celo rečemo, da se obseg »sive« ekonomije iz leta v leto pri nas le še povečuje. Kot je navedeno v poročilu Delo na črno v Sloveniji in EU (19/2006, RS Državni zbor), je po različnih ocenah delež »sive« ekonomije v Sloveniji med 17 in 25 % BDP. Za primerjavo z drugimi novimi članicami v EU je delež dela na črno najvišji v Latviji (18 %), Litvi (15 do 19 %), Madžarski (18 %), najnižji pa na Cipru (4 %), v Estoniji (8 do 9 %) in na Češkem (9 do 10 %). Po tej primerjavi vidimo, da Slovenija spada po deležu »sive« ekonomije v vrh novih članic v EU.

Mogoče je za to krivo tudi naše gospodarstvo, ki je iz leta v leto bolj nestabilno in ljudi dobesedno »pahne« v delo in zaposlovanje na črno. Za slovensko gospodarstvo lahko rečemo, da ponuja svojim državljanom vedno slabše pogoje in sredstva za zagotovitev normalnega socialnega standarda. Vedno več ljudi je socialno ogroženih, zato si poskušajo zagotoviti večjo socialno varnost z neko dodatno dejavnostjo, ki pa jo opravljajo nelegalno. To dodatno dejavnost pa seveda lahko označimo za »sivo« ekonomijo oziroma delo in zaposlovanje na črno.

Tako kot vsa svetovna gospodarstva je tudi slovensko gospodarstvo zašlo v krizo ter s tem ponudilo ugodne pogoje za razcvet »sive« ekonomije. Glavni in hkrati najpomembnejši vzrok za razvoj »sive« ekonomije pri nas je brezposelnost. Tudi nizke plače v našem gospodarstvu in neredno izplačevanje le-teh v mnogih panogah silijo ljudi, da se podajo v »sivo« ekonomijo ter si s tem zagotovijo še en dohodek v primeru, če ne dobijo redne plače. Pomemben vzrok za vključitev v »sivo« ekonomijo pa so tudi povečani stroški dela. Ti stroški vedno bolj naraščajo ter s tem silijo delodajalce, da se pričnejo z dejavnostjo ukvarjati na črno, da tudi zaposlujejo na črno, saj imajo potem precej nižje stroške in zato več zaslužijo.

»Siva« ekonomija se v slovenskem gospodarstvu pojavlja v mnogih dejavnostih. Največ odkritega dela in zaposlovanja na črno je pri nas v gradbeništvu in pri obrtni ter podobni dejavnosti. Velik obseg dela in zaposlitev na črno je bil odkrit tudi v trgovinski dejavnosti, storitveni dejavnosti ter v gostinstvu in turizmu. Država je poskušala z različnimi programi, ki so se borili proti delu in zaposlitvi na črno, oblikovala pa je tudi Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, ki je zakonsko dokončno uredil to področje.

Obseg »sive« ekonomije je povečan tudi zato, ker so globe za ugotovljene kršitve prenizke. Če pa država in njeni organi, ki so pristojni za to področje, ugotovijo kršitelja, ki dela in zaposluje na črno, so kazni, ki bi prisilile kršitelje, da bi prenehali s tovrstno dejavnostjo, prenizke. Država nima ustreznega sistema, s katerim bi popolnoma uspela zaježiti in preprečiti delo in zaposlovanje na črno. Kršitelji vedo, da se jim delo na črno splača, četudi jih zalotijo inšpektorji, saj bodo še vedno zaslužili dovolj, da bodo pokrili kazen in imeli še dobiček.

»Siva« ekonomija je izjemno razvejano, zahtevno in hitro prilagajajoče se področje, zato je pri njenem omejevanju potrebno ukrepati aktivno, hitro in v povezavi z vsemi organi nadzora v državi. »Siva« ekonomija slabi delovanje države in ogroža splošno blaginjo države zaradi svojih negativnih posledic, ki močno odtehtajo pozitivne.

Za zmanjšanje »sive« ekonomije v Republiki Sloveniji bi bilo potrebno, da Vlada RS v kratkoročnem obdobju poveča nadzor in kontrolo nad davčnimi zavezanci. Z dvigom globe bi se povečali stroški in tveganje delovanja v »sivi« ekonomiji, kar bi lahko stimulatивно vplivalo na prehod iz neuradnega v uradni sektor. Pomemben pogoj za učinkovit nadzor je kadrovsko ustrezna in kakovostna struktura inšpekcijskih služb, zato mora Vlada nameniti več sredstev za izobraževanje in izpopolnjevanje kadrov. Dolgoročno mora Vlada spodbujati ekonomsko rast in finančno disciplino s sprejetjem in predvsem izvajanjem strategije o razvoju podjetništva. S tem bi spodbudila uporabnike »sive« ekonomije, da preidejo v uradno ekonomijo.

Tako kratkoročni kot dolgoročni ukrepi pa niso smiselni brez davčne morale zavezancev. Davčna morala oz. pozitivno mnenje do države in plačevanja davkov se bosta lažje oblikovala, ko bo država varčevala z državnim denarjem, zagotavljala javne dobrine, ki predstavljajo primerjalno prednost uradnega proti neuradnemu gospodarstvu, in se obnašala kot dobra gospodarica. »Sive« ekonomije torej ni možno v celoti zatreti, nujno pa jo je spraviti v okvir, ki še ne ogroža uradnega gospodarstva in delovanja države.

LITERATURA IN VIRI

Knjige:

1. Glas, Miroslav, Kukar, Stanka, Simončič, Marjan, Bičanič, Ivo (1988) »Siva« ekonomija v svetu in v Jugoslaviji, Delavska enotnost, Ljubljana.
2. Glas, Miroslav (1996) *Prispevek k politični ekonomiji*, Ekonomska fakulteta, Ljubljana.
3. Lippert, Owen, in Walker, Michael (1997) *The underground economy: global evidences of its size and impact*, B. C., The Frazer Institute, Vancouver.
4. Omerzu, Branko (2000) *Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno s strokovnim predgovorom*, Skriptorij KA (zbirka Jus).

Članki:

1. Kukar Stanka (1990), Po sledih »sive« ekonomije, Gorenjski glas.
2. Kukar Stanka (1995), »Siva« ekonomija v Sloveniji – razlogi za njen razvoj in ocene njenega obsega, Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja.

Vira:

1. Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, uradno prečiščeno besedilo, ZPDZC-UPB1 (Uradni list RS, št. 128/2007)
2. Zakon o varstvu potrošnikov, uradno prečiščeno besedilo, ZVPot-UPB2 (Uradni list RS, št. 98/2004, 126/2007)

Interno gradivo Tržnega inšpektorata RS:

- Poslovno poročilo Tržnega inšpektorata Republike Slovenije za leto 2007
- Zaključni račun za leto 2007 za Tržni inšpektorat RS

Spletne strani:

- <http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si> – dostopno 16. 5. 2008 ob 18.30 uri
- <http://www.id.gov.si/si/splosno/cns/novica/article/2592/5292/?cHash=39aca8b292> – dostopno 16. 5. 2008, ob 20.00 uri
- http://www.durs.gov.si/fileadmin/durs.gov.si/pageuploads/Dav__ni_bilten/Davcni_bilten_08-2006.pdf – dostopno 16. 5. 2008 ob 18.50 uri
- <http://www.dz-rs.si/index.php?id=230&o=10&new=1#list> – dostopno 19. 5. 2008 ob 19.55 uri

PRILOGA

Anketni vprašalnik	41
--------------------------	----

KAZALO TABEL

TABELA 1: ALTERNATIVNA ANGLEŠKA IMENA ZA POJEM »SIVA« EKONOMIJA IN NJIHOVE PROTIPOMENKE	5
TABELA 2: KLASIFIKACIJA TIPOV PRIKRITIH EKONOMSKIH DEJAVNOSTI	7
TABELA 3: STAROST ANKETIRANCEV	20
TABELA 4: STATUS ANKETIRANCEV	21
TABELA 5: MESEČNI PRIJAVLJENI ZASLUŽEK ANKETIRANCEV	22
TABELA 6: KAJ JE »SIVA« EKONOMIJA	23
TABELA 7: DOGOVARJANJE ZA NIŽJO CENO BREZ RAČUNA – VSI ANKETIRANCI	24
TABELA 8: DOGOVARJANJE ZA NIŽJO CENO BREZ RAČUNA – PO STAROSTI ANKETIRANCEV	24
TABELA 9: DOGOVARJANJE ZA NIŽJO CENO BREZ RAČUNA PO MESEČNEM ZASLUŽKU	25
TABELA 10: PREJETI RAČUN OD IZVAJALCA	26
TABELA 11: VZETI RAČUNI	27
TABELA 12: ZAHTEVA RAČUNA	28
TABELA 13: DEJAVNOSTI, PRI KATERIH POGOSTO NE PREJMEMO RAČUNA	29
TABELA 14: ZAVEDANJE, DA »SIVA« EKONOMIJA POMENI VEČJO OBREMENITEV ZA DAVKOPLAČEVALCE	31
TABELA 15: ZAVEDANJE O NEGATIVNIH POSLEDICAH »SIVE« EKONOMIJE ZA POTROŠNIKE	32
TABELA 16: ZAVEDANJE O SANKCIONIRANJU	33
TABELA 17: POTROŠNIKI KOT UPORABNIKI »SIVE« EKONOMIJE – ZAKAJ?	33

KAZALO GRAFIKONOV

GRAFIKON 1: UGOTOVLJENE KRŠITVE PO DEJAVNOSTIH PRI NADZORU DELA NA ČRNO POSAMEZNIKOV	17
GRAFIKON 2: STAROST ANKETIRANCEV	20
GRAFIKON 3: STATUS ANKETIRANCEV	NAPAKA! ZAZNAMEK NI DEFINIRAN.
GRAFIKON 4: MESEČNI PRIJAVLJENI ZASLUŽEK ANKETIRANCEV	22
GRAFIKON 5: KAJ JE »SIVA« EKONOMIJA	23
GRAFIKON 6: DOGOVARJANJE ZA NIŽJO CENO BREZ RAČUNA – VSI ANKETIRANCI	24
GRAFIKON 7: DOGOVARJANJE ZA NIŽJO CENO BREZ RAČUNA PO STAROSTNIH SKUPINAH	25
GRAFIKON 8: DOGOVARJANJE ZA NIŽJO CENO BREZ RAČUNA GLEDE NA MESEČNI ZASLUŽEK	26
GRAFIKON 9: PREJETI RAČUN OD IZVAJALCA	27
GRAFIKON 10: VZETI RAČUNI	28
GRAFIKON 11: ZAHTEVA RAČUNA	29
GRAFIKON 12: DEJAVNOSTI, PRI KATERIH POGOSTO NE DOBIMO RAČUNA	30
GRAFIKON 13: ZAVEDANJE, DA »SIVA« EKONOMIJA POMENI VEČJO OBREMENITEV ZA DAVKOPLAČEVALCE	31
GRAFIKON 14: ZAVEDANJE O NEGATIVNIH POSLEDICAH »SIVE« EKONOMIJE ZA POTROŠNIKE	32
GRAFIKON 15: ZAVEDANJE O SANKCIONIRANJU	33
GRAFIKON 16: POTROŠNIKI KOT UPORABNIKI »SIVE« EKONOMIJE – ZAKAJ?	34

KRATICI

SNA: sistem nacionalnih računov

BDP: bruto domači proizvod je *ekonomsko-gospodarski* izraz, ki označuje najpomembnejši agregat nacionalnih računov in najboljše merilo celotne ekonomske aktivnosti v *državi*. Je tržna vrednost vseh končnih proizvodov in storitev, ki jih je ustvarilo gospodarstvo neke države v enem letu.

Priloga: Anketni vprašalnik

Spoštovani,

vljudno vas prosim za pomoč pri raziskavi za diplomsko delo, katerega namen je ugotoviti, koliko smo potrošniki seznanjeni s pojavom »sive« ekonomije v Sloveniji, v katerih dejavnostih je najbolj pogosta, ali jo potrošniki sprejemamo in koliko smo seznanjeni z njenimi posledicami.

Prosim vas, če izpolnite anketni vprašalnik. Anketa je anonimna in bo uporabljena izključno za raziskavo v diplomski nalogi.

Za sodelovanje se vam najlepše zahvaljujem.

Jana Eler

ANKETNI V P R A Š A L N I K

1. Starost:

- do 20 let
- od 21 do 40 let
- od 41 do 60 let
- nad 60 let

2. Status:

- dijak, študent
- zaposlen
- nezaposlen
- upokojen

3. Mesečni (prijavljeni) neto dohodek:

- do 500,00 €
- od 501,00 € do 1.000,00 €
- od 1.001 € do 2.500,00 €
- nad 2.501,00 €

4. Kaj si predstavljate pod pojmom »siva« ekonomija?

- zaposlovanje brez pogodbe o zaposlitvi
- neprijavljanje dohodkov
- opravljanje dejavnosti brez dovoljenja
- neizdajanje računov
- izvajanje dela na črno (šušmarjenje)
- ne vem
- drugo:

5. Ali ste se že kdaj dogovarjali z izvajalcem, da opravi storitev ali prodaja material, ne da bi za to prejeli račun, z namenom dosega nižje cene?

- da
 ne

6. Ali od izvajalca oz. prodajalca vedno dobite račun?

- da
 ne

7. Ali račun, ki ga dobite, tudi vzamete (npr. v gostinstvu)?

- da
 ne

8. V primeru, da računa ne dobite, ali ga zahtevate?

- da
 ne

9. V katerih dejavnostih ali primerih ne prejmete računa?

- kozmetične storitve
 kozmetični izdelki
 frizerske storitve
 gradbene storitve
 gradbeni material
 popravila vozila
 menjava pnevmatik
 varovanje otrok
 gostinske storitve
 zobozdravstvene storitve
 drugo:
 vedno dobim račun

10. V katerih dejavnostih ali primerih ne vzamete računa?

- kozmetične storitve
 kozmetični izdelki
 frizerske storitve
 gradbene storitve
 gradbeni material
 popravila vozila
 menjava pnevmatik
 varovanje otrok
 gostinske storitve
 zobozdravstvene storitve
 drugo:
 vedno dobim račun

11. **Ali veste**, da je zaradi »sive« ekonomije zmanjšan priliv v pokojninsko, invalidsko zavarovanje in zdravstveno zavarovanje, kar povečuje primanjkljaj in pritisk na proračun, to pa posledično pomeni **večjo obremenitev tudi za davkoplačevalce**?

da
 ne

12. **Ali veste**, da negativne posledice »sive« ekonomije neposredno občutimo tudi potrošniki – uporabniki storitev »sive« ekonomije? Pomanjkanje strokovnega znanja pri nekvalificiranih delavcih lahko povzroča, da je delo opravljeno nekvalitetno. Tako tveganje nosimo potrošniki sami, lahko smo izpostavljeni tudi nevarnostim za poškodbe telesa in življenja pri določenih obrtniških delih, lahko pa nam je povzročena materialna škoda, od delavca, ki opravlja delo na črno, pa ne moremo terjati odškodnine ali uveljavljati garancij in podobno.

da
 ne

13. **Ali veste**, da smo kot potrošniki lahko kaznovani z globo od 208 € do 1.893 €, če omogočimo delo izvajalcem, za katere vemo, da delo opravljajo na črno (šušmarjem)?

da
 ne

14. Zakaj menite, da smo potrošniki včasih tudi uporabniki »sive« ekonomije?

Da dosežemo nižjo ceno storitve ali proizvoda.
 Da omogočimo višji zaslužek posamezniku.
 Ne zaupamo »državi«, ker malomarno ravna z davkoplačevalskim denarjem.
 O tem ne razmišljamo.
 Drugo:

Po želji lahko na temo ankete vpišete svoj komentar: